

РОССИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
СИБИРСКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ
ИНСТИТУТ ГУМАНИТАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
И ПРОБЛЕМ МАЛОЧИСЛЕННЫХ НАРОДОВ СЕВЕРА

РОССИЯ НАУКАЛАРЫН АКАДЕМИЯТЫН
СИБИИРДЭЭҢИ САЛААТА
ГУМАНИТАРНАЙ ЧИНЧИЙИИ УОННА ХОТУГУ АҢЫЙАХ
АХСААННААХ ОМУКТАР ПРОБЛЕМАЛАРЫН ИНСТИТУТА

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ

ИСТОРИЯ

***

ТИЭРМИН ТЫЛДЬЫТА

УСТУОРУЙА

Якутск • Дьокуускай • 2013

Составители / Таңан оңордулар

Л.А.Афанасьев, Л.М.Готовцева, Н.И.Данилова, Ф.Н.Дьячковской,
А.М.Николаева, Н.И.Попова

Ответственные редакторы / Эппиэттиир эрдээктэр
Н.И.Данилова, Н.И.Попова

Редакционная коллегия / Эрэдээксийэлиир кэллиэгийэ
Л.М.Готовцева, Ф.Н.Дьячковской, А.М.Николаева

Оператор Р.Н.Протодьяконова

Рецензент / Сыанабылы биэрдэ П.П. Петров

Издание подготовлено в рамках Государственной программы Республики Саха (Якутия) «Сохранение, изучение и развитие государственных и официальных языков в Республике Саха (Якутия) на 2012-2016 годы»

И90 **История** : терминологический словарь = **Устуоруйа** : ти-
эрмин тылдьыта / Рос. акад. наук , Сиб. отд-ние, Ин-т гуманитар.
исслед. и проблем малочисл. народов Севера ; [сост. Л. А.
Афанасьев и др.]. – Якутск : ИГИиПМНС СО РАН , 2013 . –
145 с.

Агентство СІР НБР Саха

УДК 94(038)=161.1=512.157
ББК 63.3я2+81.2Як-4

В словарь вошли термины по истории. Он предназначен для школьников, студентов, учителей, работников сферы СМИ и тех, кто интересуется терминологией якутского языка.

Словарь содержит более 1 200 терминов.

Тылдьыкка устуоруйаҕа сыһыаннаах тиэрминнэр киирдилэр. Тылдьыт оҕуола үөрэнээччилэригэр, устудьуоннарга, учууталларга, иһитиннэрэр-биллэрэр эйгэ үлэһиттэригэр уонна сахалыы тиэрмини интэриэһиргиири дьонно анаар.

Тылдьыкка барыта 1 200 тахса тиэрмин киирдэ.

© ИГИиПМНС СО РАН, 2013.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Предлагаемый русско-якутский, якутско-русский словарь терминов истории включает термины и понятия, употребляемые в школьной учебной литературе, в современных популярных изданиях, средствах массовой информации. В словаре представлено более 1200 слов и словосочетаний. В нем нашли отражение как первобытные, так и современные реалии, связанные с разными путями исторического развития человечества.

В качестве основы для составления словника послужил «Словарь терминов и понятий по курсу «История» К.В.Ломакина (2002). В процессе систематизации и унификации терминов якутской части словаря были использованы выявленные ранее и творчески переработанные наиболее продуктивные способы и средства их образования. Это, прежде всего, подбор якутских соответствий, т.е. эквивалентов, транслитерация и описательный способ. Используются также уже освоенные и активно бытующие в якутском языке заимствования.

При подборе якутских соответствий, прежде всего, обращалось внимание на возможность семантического переосмысления и терминологизации собственно якутских слов и словосочетаний, например: пропорция *дьүөрэ*; раскопки *хаһыылар*; погребение *көмүү*; ковка *таптайыы*; поражение *кыайтарыы*, *хотторуу*; грамотность *үөрэх-билии*; доспехи *сэп-сэбиргэл*; ритуал *сиэр-туом* и т.п.

Для преодоления терминологических трудностей составители стремились давать ряд синонимических выражений: знать *үтүөлэр, чөмчөкөлөр*; караван *көтөл, сэтии*; альтернатива *атына, утарыта*; пощада *аһыныы, харыстааһын, харыстал*; родственник *уруу, аймах и.т.п.*

Транслитерация использовалась при отсутствии якутских соответствий терминам русского языка: степь *истиэп*; континент *кэнтиниэн*; крест *кириэс*; лавка *лаапты*; наказание *накаастабыл*; очаг *дьиэ-уот* и.т.п.

Описательный способ использован в тех случаях, когда невозможно подобрать соответствующий эквивалент, а также нельзя использовать транслитерацию: стадия *кэрдиис кэм*; абориген *төрүт олохтоох*; аукцион *күрэх атыы*; компромисс *тыл тылга киирсии* и.т.п.

Слова, которые не поддаются ни семантическому калькированию, ни фонетизированной передаче, остаются в неизменном виде, например: *империализм, конфедерация, номенклатура* и.т.п. Такие термины в словарь не вошли.

Словарь ориентирован в первую очередь на учащихся общеобразовательных школ, но, безусловно, может быть полезен и для студентов профессиональных училищ, колледжей и вузов.

Редакционная коллегия с большой признательностью примет все замечания и пожелания, способствующие улучшению дальнейшей работы по терминологии якутского языка. Просим направлять их по адресу: 677892, г. Якутск-27, ул. Петровского, 1, каб. № 408, 307 или по электронной почте: fedjatschkov0801@mail.ru; inip@ysn.ru

Н.И.Данилова, Н.И.Попова, Ф.Н.Дьячковский

ААН ТЫЛ

Нууччалыы-сахалыы, сахалыы-нууччалыы устуоруйа тиэрминнэрин тылдытыгар оскуола учебниктарыгар, аныгы устуоруйа кинигэлэригэр, иһитиннэрэр-биллэрэр эйгэбэ үгүстүк туттуллар тиэрминнэр киирдилэр. Тылдыкка барыта 1200 тахса тыл уонна тыл ситимэ киирдэ. Манна түн былыргыттан аныгы кэмнэ диэри киһи-аймах историческай сайдытыгар сыһыаннаах өйдөбүллэр таныллан киирдилэр.

Тылдыт сүрүн онкулунан К.В Ломакин «Словарь терминов и понятий по курсу «История» (2002) тылдыта буолла. Тиэрминнэри сахалыы тылбаастыырга уонна биир тиһиккэ киллэрэргэ уруккуттан баар тиэрминнэри туһанныбыт, ону тэнэ сана айыллыбыт тиэрминнэр эмиэ киирдилэр. Сүрүннээн үс ньыманы тутустубут: сахалыы солбугу булуу, транслитерация уонна быһааран биэри. Нууччаттан кири тыллары эмиэ хойуутук туһанныбыт.

Сахалыы солбугу буларга тылга уруккуттан олохсуйбут тыллары уонна тыл ситимнэрин тиэрмин онорорго дьулустан, холобур: пропорция *дьүөрэ*; раскопки *ханылар*; погребение *көмү*; ковка *таптайы*; поражение *кыайтарыы*, хотторуу; грамотность *үөрэх-били*; доспехи *сэп-сэбиргэл*; ритуал *сир-туом* о.д.а.

Тиэрмини синоним кэккэтинэн үөскэтэр тэнийбит ньыма эмиэ туһанылына: *знать үтүөлэр, чөмчөкөлөр*;

караван *көтөл, сэтии*; альтернатива *атына, уратыта*; пощада *аһыныы, харыстааһын, харыстал*; родственник *уруу, аймах* о.д.а.

Транслитерация ньымата сахалыы солбук суох түгэнигэр туттулунна: степь *истиэп*; континент *кэнтиниэн*; крест *кириэс*; лавка *лаапны*; наказание *накаастабыл*; очаг *дьиэ-уот* о.д.а.

Быһааран биэрии ньымата сахалыы солбук суох, ону тэнэ транслитерация барсыбат түбэлтэтигэр туттулунна: стадия *кэрдиис кэм*; абориген *төрүт олохтоох*; аукцион *күрэх атыы*; компромисс *тыл тылга киирсии* о.д.а.

Үс ньыматтан хайатыгар даҕаны бас бэриммэт тыллар нууччалыы уларыйбакка хаалаллар, холобур: *империализм, конфедерация, номенклатура* о.д.а. Итинник тиэрминнэр тылдыкка киирбэтилэр.

Тылдыт бастатан туран, оскуола оҕолоругар, учууталларга ананар, ол эрэри бу тылдытынан орто анал, үрдүк үөрэх студеннара эмиэ туһаныахтарын сөп.

Тылдыт туһунан этиилэргитин, санааларгытын РНА СС Гуманитарнай чинчийи уонна хотугу аҕыйах ахсааннаах омуктар проблемаларын институтугар – Петровскай уул. 1, 408, 307 № каб. эбэтэр fedjatschkov0801@mail.ru; inip@ysn.ru электроннай аадырыстарга ытыаххытын сөп.

Н.И.Данилова, Н.И.Попова, Ф.Н.Дьячковскай

Русский алфавит

*Аа Бб Вв Гг Дд Ее Ёё Жж Зз Ии Йй Кк Лл
Мм Нн Оо Пп Рр Сс Тт Уу Фф Хх Цц Чч
Шш Щщ Ъъ Ыы Ьь Ээ Юю Яя*

Саха алтаабыта

*Аа Бб Вв Гг Ҕҕ Дд Дьдь Ее Ёё Жж Зз Ии Йй
Кк Лл Мм Нн Нҥ Ньнь Оо Өө Пп Рр Сс Ыы
Тт Уу Үү Фф Хх Цц Чч Шш Щщ Ъъ Ыы Ьь
Ээ Юю Яя*

ИСТОРИЯ

A

абориген	<i>төрүт олохтоох</i>
абсолютизм	<i>муңур былаас</i>
авансцена мировой политики	<i>аан дойду бэлиитикэтин күүнэ</i>
автономное устройство	<i>аптанамыйа тутула</i>
агенты полиции	<i>бэлииссийэ аагыннара</i>
аграрная область	<i>аграрнай уобалас</i>
аграрная реформа	<i>аграрнай уларытаан</i>
аграрная страна	<i>аграрнай дойду</i>
административно-территориальное деление	<i>дьаһалтанан, сиринэн-уотунан араарыы</i>
административный производ	<i>дьаһалта талбытынан дьаһайыыта</i>
акт о капитуляции	<i>бэринии туһунан аакта</i>
акционерная форма собственности	<i>бас билии аахсыйалаах көрүңэ</i>
акционерное общество	<i>аахсыйалаах уопсастыба</i>

акционирование промышленных предприятий	<i>бырамыысыланнай тэрл-тэлэри аахсыйалааһын</i>
акция	<i>аахсыйа</i>
альтернатива	<i>атына; утарыта</i>
альтернативный	<i>атын; утары</i>
альтернативные кандидаты на выборах	<i>быыбарга утарыта хандьыдааттар</i>
амнистия	<i>амньыыстыйа</i>
амулеты-обереги	<i>харыстыыр ымыылар</i>
антиколониальные идеи	<i>холуонньалааһыны утары идиэйэлэр</i>
антикоминтерновский пакт	<i>коминтерны утары паакта</i>
антирелигиозная пропаганда	<i>итэҕэли утары бырапагаанда</i>
антифашист	<i>фашизмы утарааччы</i>
античная эпоха	<i>античной үйэ</i>
античный мир	<i>античной эйгэ, тутул</i>
апелляция	<i>ааһыны</i>
апология	<i>арбааһын</i>
аппарат власти	<i>былаас аппараата</i>

аппарат управления	<i>дьяналта аппарата</i>
арабский халифат	<i>араб халифата</i>
аренда	<i>куортам; түүлээхин</i>
аренда земли	<i>сири түүлээхин</i>
арестант	<i>хаайыылаах</i>
артель	<i>артыал</i>
архитектурный шедевр	<i>архитектура кылаан чыпчаала</i>
ассамблея	<i>ассамбылыайа</i>
ассигнация	<i>ун; кумаагы харчы</i>
ассигнование на оборону	<i>дойду көмүскэлин үбүлээхин</i>
атмосферное электричество	<i>салгын элэктэриичэстибэтэ</i>
аукцион	<i>күрэх атыы</i>

Б

басмачество	<i>басмачтар хамсааһыннара</i>
безыдейность	<i>идиэйэтэ суох буолуу</i>
берестяная грамота	<i>туос сурук</i>

беспризорные дети	<i>көрүүтэ-истиитэ суох оҕолор</i>
бесчинство	<i>төтөлө суох барыы</i>
библейские предания	<i>библилийэ үһүйээннэрэ</i>
библейские сказания	<i>библилийэ кэпсээннэрэ</i>
битва	<i>кыргыһыы</i>
благовония	<i>дыргыл</i>
благосостояние населения	<i>нэһилиэнньэ ологун уйгута</i>
благотворительная организация	<i>аһымал тэрилтэ</i>
бог	<i>таңара</i>
богатство	<i>баай-дуол</i>
богатырь	<i>бухатыыр</i>
боги и жрецы	<i>таңаралар уонна дьөһүөллэр</i>
богомолье	<i>таңарага үңүү</i>
богослужение	<i>таңарага сулууспалааһын</i>
боевой порядок	<i>бойобуой бэрээдэк</i>
боевая шеренга	<i>бойобуой кэккэ</i>

божий суд	<i>таңара суута</i>
бой	<i>охсуһуу</i>
большевик	<i>бассабыык</i>
боярин	<i>байаар</i>
братоубийственная война	<i>бэйэ-бэйэни кыдыйсыы</i>
брожение	<i>айманыы; күүркэйи</i>
бронзовый век	<i>боруонса үйэтэ</i>
буддизм	<i>Будда үөрэгэ</i>
буржуазия	<i>бурсууй кылааһа</i>
буржуи	<i>бурсууй</i>
быстроходные корабли	<i>түргэн хараабыллар</i>
быт и обычан	<i>олох-дьаһах уонна үгэс</i>
бюрократия	<i>бүрүкүрээтийэ</i>

В

валовой национальный продукт	<i>дойду баалабай бородууксуйата</i>
варвар	<i>туора омук</i>
ведомство	<i>биэдэмэстибэ</i>
век	<i>үйэ</i>

великое переселение народов	<i>норуоттар улуу көһүүлэрэ</i>
верование	<i>итэгэл</i>
вероисповедание	<i>итэгэли тутуһуу</i>
вероломство	<i>уодаһын</i>
веротерпимость	<i>туора итэгэли билини</i>
верховая езда	<i>ыңыыр атынан айан</i>
верховенство	<i>баһылыыр балаһыанһа</i>
верховный жрец	<i>үрдүкү дьөһүөл</i>
верховный тайный совет	<i>үрдүкү кистэлэң сүбэ</i>
верхушка городской интеллигенции	<i>куорат интэлигиэн-сийэтин чөмчөкөтө</i>
Ветхий Завет	<i>Былыргы Кэс Тыл</i>
взятничество	<i>бэриктэһи</i>
винная монополия	<i>арыгы монопоулуйата</i>
витраж	<i>битирээс</i>
витязь	<i>боотур</i>
владение	<i>баһылааһын; бас били</i>
власть	<i>былаас</i>

внешэкономические связи	<i>тас дойдулары кытта экэниэмикэгэ сибээстэһии</i>
внешняя политика	<i>тас бэлиитикэ</i>
внутренняя политика	<i>ис бэлиитикэ</i>
внутрипартийный	<i>баартыйа иһинээҕи</i>
водяной	<i>уу иччитэ</i>
водяные часы	<i>уу чаһыта</i>
воевода	<i>бойобуода</i>
военачальник	<i>байыаннай начаалынньык</i>
военная хитрость	<i>байыаннай албас</i>
военное искусство	<i>байыаннай сатабыл</i>
военно-политический блок	<i>байыаннай-бэлиитиичэскэй булуок</i>
военно-промышленный	<i>сэрии сэбин оңорор</i>
военный специалист	<i>байыаннай идэлээх</i>
военный комиссар	<i>байыаннай хамыһаар</i>
военный совет	<i>байыаннай сүбэ</i>
вождь	<i>сирдьит</i>
воздушная бомбардировка	<i>салгынтан бумбалааһын</i>

воин	<i>буойун</i>
воинская доблесть	<i>байыаннай килбиэн</i>
«вольные хлебопашцы»	<i>«көңүл бурдук ыһааччылар»</i>
вооруженное восстание	<i>сэбилэнишилээх өрө туруу</i>
вооруженное столкновение	<i>сэбилэнишилээх харсыы</i>
восточный фронт	<i>илиңни боруон</i>
вотчина	<i>утум сир</i>
вражеские полчища	<i>өстөөх үөр сэриитэ</i>
временное правительство	<i>быстах бырабыыталыстыба</i>
всадник	<i>аттаах киһи</i>
всеобщая воинская повинность	<i>бүттүүн байыаннай эбээһинэс</i>
всеобщая трудовая повинность	<i>бүттүүн үлэлиир эбээһинэс</i>
Всесоюзный Централь- ный Исполнительный Комитет	<i>Бүтүн Сойуустаагы Киин Ситэришилээх Кэмитиэт</i>
выборщик	<i>талааччы</i>
вывоз капитала	<i>хапытаалы таска таһаарыы</i>

выплавка железа	<i>тимири уһаарыы</i>
высшая добродетель	<i>үтүө быһыы бастыңа</i>
высшая судебная инстанция	<i>суут үрдүкү сүһүөгэ; инстанцията</i>
высшее должностное лицо	<i>үрдүкү дуоһунастаах киһи</i>
высший слой	<i>үрдүкү араңа</i>

Г

гарантия	<i>мэктиэ</i>
генеральное сражение	<i>быһаарыылаах кыргыһыы</i>
гениальность	<i>уһулуччу дьөгүр</i>
географическое открытие	<i>саңа сири-дойдуну арыйыы</i>
героическая оборона	<i>дьоруойдуу көмүскэнии; оборуона</i>
глава	<i>баһылык</i>
главенствующее положение	<i>баһылыыр балаһыанньа</i>
гласность	<i>аһагастык этии</i>
глиняная книга	<i>туой кинигэ</i>
глиняная посуда	<i>туой иһит</i>

глобальные проблемы	<i>глобальной кыһалгалар</i>
гонец	<i>илдьити тизэрдээччи</i>
гончар	<i>туойдьут</i>
гончарное производство	<i>туойунан оңоруу</i>
гончарный круг	<i>туой иһит иитэ</i>
горная промышленность	<i>хайа бырамыысыланнаһа</i>
горное дело	<i>хайа дьыалата</i>
городничий	<i>городничай</i>
городская власть	<i>куорат салалтата</i>
Городская Дума	<i>Куорат Дуумата</i>
горшечник	<i>күөсчүт</i>
государственная независимость	<i>судаарыстыба тутулуга суох буолуута</i>
Государственная Дума	<i>Судаарыстыбаннай Дуума</i>
Государственная Плана- вая Комиссия (Госплан)	<i>Судаарыстыба Былаан- ныыр Хамыһыйата (Госплан)</i>
государственная приемка	<i>судаарыстыбага туттарыы</i>
государственная тайна	<i>судаарыстыба кистэлэңэ</i>

государственный строй	<i>судаарыстыба тутула</i>
государство	<i>судаарыстыба</i>
грабитель	<i>халабырдьыт, талабырдьыт</i>
грабительский набег	<i>халабырдаах саба түһүү</i>
гражданская война	<i>гражданской сэрии</i>
гражданская оборона	<i>гражданской көмүскэл</i>
гражданские права	<i>дойдулаах бырааба</i>
гражданское общество	<i>гражданской уопсастыба</i>
грамота	<i>нагараада сурук; сурук- бичик</i>
грамотность	<i>үөрэх-билии</i>
грандиозные сооружения	<i>сүдү тутуу</i>
граница	<i>кыраныысса</i>
группа	<i>бөлөх</i>
группировки	<i>бөлөхтөһүү</i>
губернатор	<i>күбүрүнээтэр</i>
губерния	<i>күбүөрүнэ</i>

дань	<i>түһээн</i>
двоевластие	<i>икки былаастаныы</i>
двор (царский)	<i>ыраахтаагы эргимтэтэ</i>
дезертир	<i>курууөйэх</i>
декларация прав человека	<i>киһи быраабын туһунан декларация</i>
декларация прав трудящегося и эксплуатируемого народа	<i>үлэһит уонна көлөһүммүннэр норуот быраабын туһунан декларация</i>
декоративно-прикладное искусство	<i>киэргэл-оңоһук урамньыта</i>
Декрет о власти	<i>Былаас туһунан дэкириэт</i>
Декрет о земле	<i>Сир туһунан дэкириэт</i>
Декрет о роспуске учредительного собрания	<i>Учредительнай мунньагы ыһар туһунан дэкириэт</i>
Декрет об уничтожении сословий, званий и гражданских чинов	<i>Сосулубуйалары, сололору уонна гражданскай чыыннары суох оңоруу туһунан дэкириэт</i>
деловая записка	<i>дьыалага тустаах сурук</i>
делопроизводство	<i>дьыаланы бэрийиши</i>

демократическая республика	<i>дэмэкирээтийэлээх өрөспүүбүлүкэ</i>
демократический социализм	<i>дэмэкирээтийэлээх социализм</i>
денежная единица	<i>харчы бишрдэмэ</i>
денежная реформа	<i>харчыга уларытаан</i>
денежный штраф	<i>харчынан ыстараан</i>
деревянные постройки	<i>мас тутуу</i>
держава	<i>модунаат</i>
десятина	<i>дэһэтинэ</i>
детские коммуны	<i>оҕо хомууналара</i>
диктат	<i>модьуйуу</i>
диктатура	<i>муңура суох былаас; диктатура</i>
дискуссия	<i>мөккүөрдээх дьүүллэһии</i>
диспут	<i>аһаҕас мөккүөүр</i>
дисциплина	<i>дьисциплиинэ</i>
добровольный союз суверенных и равноправных республик	<i>тутулуга суох уонна тэң бырааптаах өрөспүүбүлүкэлэр көңүл сойуустара</i>

добрососедское отношение	<i>утүө ыаллыы сыһыан</i>
договор	<i>дуогабар</i>
договор о дружбе и границе	<i>догордоһуу уонна кыраныысса туһунан дуогабар</i>
договор об общественном согласии	<i>дьон-сэргэ сөпсөһүүтүн туһунан дуогабар</i>
документ	<i>докумуон</i>
долг	<i>иэс</i>
долговая расписка	<i>иэс туһунан араспыыска</i>
должник	<i>иэстээх</i>
должностное лицо	<i>дуоһунастаах сирэй</i>
должностное положение	<i>дуоһунаһынан балаһыанньа</i>
доспехи	<i>сэп-сэбиргэл</i>
доход	<i>дохуот; барыс</i>
драгоценный камень	<i>күндү таас</i>
древнейшие люди	<i>түң былыргы дьон</i>
древнейшие орудия труда	<i>түң былыргы үлэ тэрилэ</i>

древние цивилизации	<i>былыргы үрдүк сайдыылаах дойдулар</i>
древний алфавит	<i>былыргы алпаабыт</i>
Древняя Русь	<i>Былыргы Нуучча Судаарыстыбата</i>
дротики	<i>быыра</i>
духи, идолы и жертвы	<i>иччилэр, эмэгэттэр уонна сизэртибэлэр</i>
духовная культура	<i>духубунай култуура</i>
духовность	<i>духубунас</i>
духовный застой	<i>өй-санаа улугуруута</i>
духовный климат	<i>үрдүк өй-санаа тыына</i>
душа	<i>дууһа; кут</i>
дьякон	<i>дьяахан</i>

E

Европейская политика	<i>Европа бэлиитикэтэ</i>
европейское летоисчисление	<i>европалыы сылы аагыы</i>
единая народность	<i>биир сомого норуот</i>

единая система обороны границ	<i>кыраныыссаны көмүскээнин биир кэлим тигигэ</i>
единая социальная структура государства	<i>судаарыстыба олоххон- дьяһахха кэлим тутула</i>
единобожие	<i>биир таңараланыы</i>
единоборство	<i>күөн көрсүү</i>
единое государство	<i>биир сомоҕо судаарыстыба</i>
единое письменное законодательство	<i>сурукка киирбит халбаңнаабат сокуон</i>
единонаследие	<i>соҕотохтуу утумнааһын</i>
единый закон	<i>биир тэң сокуон</i>
единый налог	<i>биир кэлим нолуок</i>
единый нормативный документ	<i>уопсай нуормалыыр докумуон</i>
естественная монополия	<i>дың монополуҕа</i>
жалоба	<i>уңсүү</i>
жалованная грамота	<i>маньялыыр сурук</i>
железная руда	<i>тимир уруудата</i>

железный век	<i>тимир үйэтэ</i>
железнодорожное	<i>тимир суол</i>
жертва	<i>сиэртибэ; толук</i>
жертва духам	<i>иччилэргэ толук бизрши</i>
жертвоприношение богам	<i>таңарага толук</i>
жизнеописание святых	<i>сибэтиэйдэр олохторун кэпсээнэ</i>
жилище	<i>олорор дьизэ</i>
жилищная проблема	<i>олорор дьизэ кыһалгата</i>
жители	<i>олохтоохтор</i>
жизнь	<i>олох-дьаһах</i>

3

завоевательная политика	<i>сэриилээн ылар бэлиитикэ</i>
загадки древнейших рисунков	<i>былыргы уруһуйдар кистэлэңнэрэ</i>
загадочные письма	<i>кистэлэңнээх суруктар</i>
заговор I	<i>кистэлэң киксии</i>
заговор II	<i>аптаах алгыс</i>
загробный мир	<i>анараа дойду</i>

зажиточный слой населения	<i>нэһилиэннэ кыанар араңата</i>
заклинание	<i>үөтүү</i>
заключительный акт	<i>түмүк аак</i>
закон	<i>сокуон</i>
закон о государственном предприятии	<i>судаарыстыба тэрилтэтин туһунан сокуон</i>
законодательный	<i>сокуон таһаарар</i>
законопроект	<i>сокуон барыла</i>
законосовещательный орган	<i>сокуону ырытыһар уорган</i>
закупка	<i>болдьохтоох атыылаһыы</i>
заповедь	<i>кэс тыл</i>
засада	<i>тоһуур</i>
застой	<i>улугуруу</i>
зачинатель	<i>сағалааччы</i>
звездочеты	<i>судуһунан билгэлээччи; звездочет</i>
земельная собственность	<i>сири бас билии</i>
земельные ресурсы	<i>сир өрөсүүрсэтэ</i>
земельный надел	<i>өлбүгэ сир</i>

земледелие	<i>сири оңоруу</i>
земледельцы-общинники	<i>кыттыгас сири оңорооччулар</i>
землепашцы	<i>сир хорутааччылар</i>
землепроходец	<i>сири арийааччы</i>
землетрясение	<i>сир хамсааһына</i>
земляной вал	<i>буор сыңаһа</i>
земное тяготение	<i>сир тардыыта</i>
зерно	<i>туорах</i>
зернотерка	<i>туорах мэлийэр</i>
зимние становища	<i>кыстык түһүлгэ</i>
златокузнец	<i>көмүс ууһа</i>
злой дух	<i>куһаған тыын</i>
знак титло	<i>титло бэлиэ</i>
знатные люди	<i>ытык дьон</i>
знать	<i>үтүөлэр; чөмчөкөлөр</i>
золотое руно	<i>кыһыл көмүс руно</i>
золотой червонец	<i>көмүс чорбуонньук</i>
золотые прииски	<i>көмүс бириискэтэ</i>
золотые рудники	<i>көмүс хостуур сир</i>

идеалы социализма	<i>социализм идеаллара</i>
идея единства	<i>биир сомого буолуу идиэйэтэ</i>
избиратели	<i>быыбардааччылар</i>
изгой (изгнанные)	<i>көйгө дьон</i>
измерение времени по суткам и лунным месяцам	<i>кэми суукканан уонна ыйынан аагыы</i>
изобразительное искусство	<i>ойуулуур-дьүһүннүүр урамныы</i>
изоляция	<i>тусна тутуу</i>
икона	<i>таңара мөссүөнэ</i>
иллюстрация	<i>ойуулаан көрдөрүү</i>
император	<i>ыраахтаагы</i>
императорский титул	<i>ыраахтаагы титула</i>
империя	<i>импиэрийэ</i>
империя Чингисхана	<i>Чыңыс Хаан импиэрийэтэ</i>
импорт	<i>тастан киллэрии</i>
имущество	<i>баай-мал</i>

инакомыслящий	<i>тусна санаалаах</i>
инвестиция	<i>үн угуу; инвестиция</i>
Индийские касты	<i>Индия каасталара</i>
инициатива	<i>көгүлээхин</i>
иноземцы	<i>туора омуктар</i>
инородный элемент	<i>туора элэмизн</i>
иностранная валюта	<i>тас дойду бөлүүтэтэ</i>
иностранная монета	<i>тас дойду манньыата</i>
иностранные инвестиции	<i>тас дойдуттан үбүлээхин</i>
инспектор	<i>иниспиктэр</i>
институт благородных девиц	<i>мааны кыргызтар институттара</i>
интеллигенция	<i>интэлигиэнсийэ</i>
интервенция	<i>күүһүнэн орооһуу</i>
интервент	<i>күүһүнэн орооһоочу</i>
инфляция	<i>харчы сыаната түһүүтэ</i>
исполнительная власть	<i>ситэриилээх былаас</i>
исследователь	<i>чинчийээччи</i>
историческая правда	<i>устуоруйа кырдьыга</i>

исторический факт	<i>устуоруйа чaxчыта</i>
историческое развитие	<i>кэминэн сайдыы</i>
кабинет министров	<i>миниистирдэр кэбиниттэрэ</i>
кадетский корпус	<i>кадет куорпуһа</i>
казарма	<i>хаһаарыма</i>
казачество	<i>хаһаахтар</i>
каземат	<i>хаһымаат</i>
казна	<i>хааһына</i>
казнь	<i>буруйдаан өлөрүү</i>
каменная резьба	<i>тааска быһыы</i>
каменное зодчество	<i>тааһынан тутуу</i>
каменное сооружение	<i>таас тутуу</i>
«каменные бабы»	<i>таас эмэгэттэр</i>
каменные зубила	<i>таас ыһыы</i>
каменные исполины	<i>сүдү таас эмэгэттэр</i>
каменный век	<i>таас үйэ</i>

каменотес	<i>тааһы суорааччы</i>
компания	<i>хампаанһа</i>
канал	<i>ханаал</i>
канат	<i>ханаат</i>
канцелярия	<i>кэнсэлээрийэ</i>
капитал	<i>хаһытаал</i>
капиталист	<i>хаһыталыыс</i>
капитуляция	<i>бэринии</i>
караван	<i>көтөл; сэтии</i>
каратель	<i>дьакыйааччы</i>
карательные войска	<i>дьайар сэрии</i>
картель	<i>хартыал</i>
картограф	<i>хаарта оңорооччу; картограф</i>
картографирование	<i>хаартага түһэрии</i>
карточная система	<i>карточканан аахсыы</i>
квалификация	<i>идэтийии таһыма</i>
кибитка	<i>кибииккэ</i>
классы	<i>кылаастар</i>

клеветник	<i>холуннарааччы</i>
клин	<i>килин</i>
клинопись	<i>анньыы сурук</i>
клинышки	<i>анньыылар</i>
ключевые министерства	<i>сүрүн министиэристибэлэр</i>
клятва	<i>андагар</i>
книжная премудрость	<i>кинигэ муудараһа</i>
княжеская династия	<i>кинээс утума</i>
княжеский дружинник	<i>кинээс дуруһуунатын байыаһа</i>
княжеский род	<i>кинээс ағатын ууһа</i>
княжеский суд	<i>кинээс суута</i>
княжеский съезд	<i>кинээстэр мустуулара</i>
княжеское усобище	<i>кинээстэр иирсээннэрэ</i>
князь	<i>кинээс</i>
коалиция	<i>бөлөгүнэн холбоһуу</i>
ковка	<i>таптайыы</i>
кожевники	<i>тириһиттэр</i>

коллегиальный совещательный орган	<i>түмсүүлээх сүбэ уорган</i>
коллегия	<i>кэллиэгийэ</i>
коллективизация	<i>холбоһуктааһын</i>
коллекция	<i>кэлиэксийэ</i>
колониальная империя	<i>холуонньалаах империэйэ</i>
колониальное господство	<i>холуонньалары баһылааһын</i>
колония	<i>холуонньа</i>
колонна	<i>холуонна</i>
кольчуга	<i>куйах</i>
командир	<i>хамандьыр</i>
комедия	<i>кэмиэдьийэ</i>
комитеты бедноты	<i>дьадаңылар кэмитиэттэрэ</i>
коммерсант	<i>кэмэрсээн</i>
коммерция	<i>кэмиэрсийэ</i>
коммунальное хозяйство	<i>коммунальнай хаһаайыстыба</i>
компенсация	<i>толуйуу</i>
компромисс	<i>тыл тылга киирсиш</i>

конная армия	<i>аттаах сэрии</i>
конный корпус	<i>аттаах куорпус</i>
конские сбруи	<i>ат тэрилэ</i>
консолидация белых сил	<i>үрүң күүстэр түмсүүлэрэ</i>
конспирация	<i>кистэнэр ньыма</i>
Конституционное правление	<i>Төрүт Сокуоңца ологурар дьаһалта</i>
Конституционная демократия	<i>Төрүт Сокуоңца ологурар дэмэкирээтийэ</i>
Конституционный суд	<i>Төрүт Сокуон суута</i>
Конституция	<i>Төрүт Сокуон; Конституция</i>
континент	<i>кэнтиниэн</i>
контратака	<i>утары атаака</i>
контрнаступление	<i>утары кимиш</i>
контрреволюционная деятельность	<i>өрөбөлүүссүйэни утары үлэ</i>
конфессия	<i>итэгэли тутуһуу</i>
концентрационные лагеря	<i>концентрационнай лаагырдар</i>
конюх	<i>ат көрөөччү</i>

кооперация	<i>кэнэрээссийэ</i>
копье	<i>үңүү</i>
кораблестроение	<i>хараабылы тутуу</i>
«коридорная» система	<i>«көрүдүөр» тигигэ</i>
коронация	<i>хоруналааһын</i>
коррупция	<i>хоруупсуйа</i>
костяной гарпун	<i>муос тайыы</i>
костяные шилья	<i>муос бүргэстэр</i>
кочевая жизнь	<i>көс олох</i>
кочевники	<i>көс дьон</i>
кочевое скотоводство	<i>көһө сылдыан сүөһүнү иитиш</i>
кочевые орды	<i>көс сэриилэр</i>
кочевые племена	<i>көс биис уустара</i>
Красная Армия	<i>Кыһыл Аармыйа</i>
красная гвардия	<i>кыһыл гвардия</i>
кремень	<i>чокуур</i>
крепостное право	<i>крепостной быраап</i>
крепость	<i>кириэптэс</i>
крест	<i>кириэс</i>

креститель	<i>сүрэхтээччи</i>
крестовый поход	<i>кириэтээх бохуот</i>
крестьянская община	<i>бааһынай түөлбэнэ</i>
крестьянский двор	<i>бааһынай тиэргэнэ</i>
крестьянский надел	<i>бааһынай өлбүгэ сирэ</i>
крестьянский союз	<i>бааһынай сойууһа</i>
крестьянство	<i>бааһынай аймах</i>
крещение	<i>сүрэхтэниһи; сүрэхтээһин</i>
«Кровавое воскресенье»	<i>«Хааннаах баскыһыанһа»</i>
кровавое жертвоприношение	<i>хааннаах сиртибэ</i>
кровавая месть	<i>хаан өһүн ситиһиһи</i>
кругосветная экспедиция	<i>сири эргийэ экспедиһиссийэ</i>
кровное родство	<i>хаан уруу</i>
кружок	<i>куруһуок</i>
Крымская война	<i>Кырыымнаагы сэриһи</i>
кудесник	<i>аптаах киһи</i>
кузнечное дело	<i>timiринэн уһаны</i>
культ личности	<i>личноска сүгүрүйүү</i>

культ предков	<i>өбүгэни өрө тутуу</i>
культурная ценность	<i>култуура сыаннаһа</i>
купец	<i>атыһыт</i>
купол	<i>куупал</i>
курган	<i>булгунньах</i>

Л

лавка	<i>лаапты</i>
лагерь	<i>лаагыр</i>
лачуга	<i>хаарбах дыиэ</i>
легальная оппозиция	<i>сокуонунан көңүллэммит утараан</i>
легальный	<i>сокуонунан көңүллээх</i>
легенда	<i>номох</i>
ледник	<i>булуус</i>
ледниковый период	<i>муус үйэтэ</i>
ледовое побоище	<i>мууска кыдыйсыы</i>
летопись	<i>устуоруйаны суруйуу</i>

либеральное движение	<i>көңүлү тутуһар хамсааһын</i>
лик святых	<i>сибэтиэйдэр мөссүүннэрэ</i>
ликвидация безграмотности	<i>үөрэгэ суох буолууну эһии</i>
лозунг	<i>дуоһун</i>
локальные конфликты	<i>олохтоох иирсээннэр</i>
лук и стрелы	<i>ох саа уонна оноҕос</i>
лучник	<i>оҕунан ытааччы</i>
мамонт	<i>мааман; сэли</i>
манифест	<i>мэнипиэс</i>
марксизм	<i>Маркс үөрэгэ</i>
маслодеятельный артель	<i>арыы оңорор артыал</i>
массовые антивоенные манifestации	<i>сэриини утары күргүөмүнэн хаамсыы</i>
машиностроение	<i>массыынаны оңорон таһаарыы</i>
медный век	<i>алтан үйэтэ</i>

межгосударственный конфликт	<i>судаарыстыбалар икки ардыларыгар иирсээн</i>
междоусобная борьба	<i>ис иирсээн сэриитэ, охсуһуута</i>
международная арена	<i>аан дойдутаагы түһүлгэ</i>
международное положение	<i>аан дойдутаагы балаһыанһа</i>
международные конфликты	<i>норуоттар икки ардыларынаагы иирсээн</i>
международный пролетариат	<i>аан дойду пролетариата</i>
международный трибунал	<i>аан дойдутаагы трибунал</i>
месть	<i>өһү ситиһии</i>
метеорологическая служба	<i>күнү-дьылы кэтээн көрөр сулууспа</i>
меч	<i>батас</i>
мечеть	<i>мэчиэт</i>
мещане	<i>мэссээннэр</i>
министерство	<i>министиэрстибэ</i>
мировая держава	<i>аан дойду модунаата</i>
мировая экономика	<i>аан дойду экэниэмикэтэ</i>

мировое господство	<i>аан дойдуну баһылааһын</i>
мировоззрение	<i>аан дойдуну анаарыы</i>
мировой рынок	<i>аан дойду ырыынага</i>
миссионер	<i>итэҕэли тарҕатааччы</i>
миф	<i>үһүйээн</i>
мобилизация	<i>күүһү түмүү; хомуур</i>
могила	<i>киһи уңуоҕа</i>
модель	<i>торум</i>
модернизация	<i>тупсаран саңатытыы</i>
моление	<i>ҮҢҮҮ</i>
молитва	<i>мэлиһиппэ</i>
монархия	<i>муңур былаас; монархия</i>
монастырь	<i>манастыыр</i>
монгольское нашествие	<i>монгуол сэриинэн кимэн кириитэ</i>
монумент	<i>сүдү өйдөбүннүк</i>
мореплаватель	<i>муоранан устааччы</i>
мореход	<i>муоранан сылдааччы</i>

морские пути	<i>муора суола</i>
мотыга	<i>баһымныы</i>
мотыжное земледелие	<i>сири баһымныынан оңоруу</i>
мудрец	<i>өркөн өйдөөх</i>
мудрость	<i>муударас</i>
музей	<i>түмэл</i>
мятеж	<i>өрө туруу</i>

Н

набатный колокол	<i>дүрбүөн куолакала</i>
надел	<i>өлбүгэ сир</i>
надзор	<i>кэтэбил</i>
надпись, высеченная на камне	<i>таас сурук</i>
наездник	<i>аттаах киһи</i>
наемное войско	<i>наймыламмыт сэрии</i>
наемный труд	<i>наймы үлэтэ</i>
наивысший расцвет	<i>муңутаан чэлгийиш</i>

наказание	<i>накаастабыл</i>
налог	<i>түһээн; нолуок</i>
наместник	<i>олохтоох баһылык</i>
нападение	<i>саба түһүү</i>
народная молва	<i>дьон саңата</i>
народное ополчение	<i>норуот сэриигэ түмсүүтэ</i>
народное представительство	<i>норуот бэрэстэбиитэллэрэ</i>
народное просвещение	<i>норуот үөрэҕириитэ</i>
народное движение	<i>норуот хамсааһына</i>
народный фронт	<i>норуот фрона</i>
народовластие	<i>норуот былааһа</i>
население	<i>нэһилиэнньэ</i>
наскальные рисунки	<i>тааска уруһуйдар</i>
наслег	<i>нэһилиэк</i>
наследник	<i>утумнааччы, нэһилиэнньик</i>
наследство	<i>нэһилиэстибэ</i>
наступление	<i>кимэн кириии</i>
натиск	<i>ыган кириии</i>
наука и просвещение	<i>наука уонна үөрэҕириии</i>

национализация	<i>судаарыстыба бас билиитигэр киллэриш</i>
национализм	<i>омугумсуйуу</i>
национальное самосознание	<i>омук быһыытынан бэйэни билиини</i>
национальный доход государства	<i>судаарыстыба нацио- нальнай дохуота</i>
национальный доход на душу населения	<i>нэһилиэннэ дууһага тиксэр национальнай дохуота</i>
начальное образование	<i>алын сүһүөх үөрэхтээһин</i>
начальный этап войны	<i>сэриш сагаланыыта</i>
нашествие	<i>сэриинэн кимэн кириш</i>
наша эра	<i>биһиги эрабыт</i>
нашествие	<i>сэриинэн кимэн кириш</i>
неверующий	<i>таңараны итэҕэйбэт</i>
невольник	<i>кулут</i>
невольничий рынок	<i>кулут ырыынага</i>
«негласный комитет»	<i>«бүөм кэммитэт»</i>
неимуций	<i>кыаммат киһи</i>
нейтралитет	<i>орооспот буолуу</i>

некрешенные	<i>сүрэхтэммэтэхтэр</i>
нелегальный	<i>сокуонунан көңүллэммэтэх</i>
неравенство	<i>тэңэ суох буолуу</i>
неолит	<i>таас үйэ</i>
«неприкасаемые»	<i>«тыытыллыбаттар»</i>
Новый Завет	<i>Саңа Кэс Тыл</i>
новая эра	<i>саңа эра</i>
ночлег	<i>хонук сир</i>
обвинение	<i>буруйдааһын</i>
обелиск	<i>кэрэхси</i>
обоз	<i>обуос</i>
оборона	<i>көмүскэни</i>
обороноспособность	<i>көмүскэнэр кыах</i>
оборот капитала	<i>ханытаал эргиирэ</i>
оборотень	<i>дьүһүн кубулуйуу</i>
оборудование	<i>тэрил</i>

обострение межнациональных отношений	<i>омуктар икки ардыларынаагзы сыһыан сыттырхайыыта</i>
обработка металлов	<i>тимири таңастааһын</i>
образ жизни	<i>олох майгыта</i>
образовательное учреждение	<i>үөрэх тэрилтэтэ</i>
обряд	<i>туом</i>
общественное движение	<i>общественной хамсааһын</i>
общественное презрение	<i>уопсастыба көрүүтэ- харайыыта</i>
община	<i>түөлбэн</i>
общинник	<i>түөлбэгэ бииргэ олорор киһи</i>
объединенное государство	<i>холбоһуктаах судаарыстыба</i>
обязательная трудовая повинность	<i>үлэшир эбээһинэс</i>
овладение огнем	<i>уоту баһылааһын</i>
огородничество	<i>огуруот үүннэриһи</i>
одномандатный округ	<i>биир мандааттаах уокурук</i>

ожерелье	<i>огуруо симэх</i>
оккупация	<i>сэрилээн ылыы</i>
оккупированная территория	<i>сэриилээн ылыллыбыт сир-уот</i>
оливковое дерево	<i>оливка маһа</i>
олово	<i>хорголдьун</i>
ополчение	<i>норуот сэриитэ</i>
оппозиция	<i>утараан</i>
оптовая продажа	<i>кууһунан атыы</i>
Организация Объединенных Наций	<i>Холбоһуктаах Наассы-йалар Тэрилтэлэрэ</i>
орден	<i>уордьан; холбоһук</i>
орден меченосцев	<i>кылыстаахтар холбоһуктара</i>
орудие	<i>сэп-сэбиргэл</i>
орудие труда	<i>үлэ тэрилэ</i>
оружие	<i>саа-сэп</i>
осада	<i>сэриинэн төгүрүйүү</i>
освободительная война	<i>босхолонуулаах сэрии</i>
освоение целинных земель	<i>кырыс сире туһага таһаарыы</i>

оседлость	<i>олохсуйан олоруу</i>
Отечественная война	<i>Ага дойду сэриитэ</i>
откуп	<i>атыылаһыы быраап</i>
отрасль	<i>салаа</i>
отрок	<i>чагар оҕо</i>
отруб	<i>быһыы сир</i>
«оттепель»	<i>«ириэрии»</i>
отходничество	<i>быстах тэлэһийэн үлэлээһин</i>
очищение огнем	<i>уотунан ыраастааһын</i>
охотничье оружие	<i>булт сэбэ</i>
очаг революции	<i>өрөөлүүссүйэ көрдүгэнэ</i>

П

пакт о ненападении	<i>саба түспэт туһунан паакта</i>
памятник	<i>өйдөөбүһүннүк</i>
паника	<i>уолуйуу-айманыы</i>
панцирь	<i>куйах</i>

паритет (равенство)	<i>тэң балаһыанньа</i>
патриархальная семья	<i>патриархальной дьыэ-кэргэн</i>
патриотизм	<i>төрөөбүт дойдуга таптал; патриотизм</i>
пахотная земля	<i>хорутуулар сир</i>
пашенное земледелие	<i>бааһына сириҥ оңоруу</i>
пашня	<i>бааһына</i>
первобытная община	<i>аан бастааңны түөлбэн</i>
первобытный человек	<i>аан бастааңны киһи</i>
первооткрыватель	<i>суол тэлээччи</i>
переворот	<i>төрдүттэн уларытыы; өрө туруу</i>
переговоры	<i>кэпсэтии</i>
пережитки	<i>хаалынньаң</i>
перелом	<i>тосту уларыыйы</i>
перемирие	<i>быстах эйэлэһии</i>
перепись населения	<i>нэһилиэнньэ биэрэниһэ</i>
переплет книги	<i>кинигэ хаҕа</i>
переселенцы	<i>көһөөччүлэр</i>

переселенческая политика перестройка	<i>көһөрүү бэлиитикэтэ уларыта тутуу</i>
перспектива	<i>сайдар кэскил</i>
пехота; пешие войска	<i>сатыы сэрии</i>
пехотинцы	<i>сатыы сэрииһиттэр</i>
пещера	<i>хаспах</i>
пещерная живопись	<i>хаспах ойуута</i>
пещерный человек	<i>хаспах киһитэ</i>
писцы	<i>суруксуттар</i>
письменность	<i>сурук-бичик</i>
план	<i>барыл; торум; былаан</i>
план «Барбаросса»	<i>«Барбаросса» былаана</i>
племена	<i>биис уустара</i>
плен	<i>билиэн</i>
плодородная почва	<i>өң буор</i>
плуг	<i>булуук</i>
победный марш	<i>кыайыгы марша</i>
повинность	<i>түһээн</i>

повстанец	<i>өрө турааччы</i>
пограничная застава	<i>кыраныыссаны харабыллыыр этэрээт</i>
пограничник	<i>кыраныысса харабыла</i>
погребение	<i>көмүү</i>
подавление	<i>хам баттааһын</i>
подать	<i>түһээн</i>
подвиг	<i>хорсун быһыы</i>
подвижник	<i>өркөнньүт</i>
подданный	<i>харааннаах</i>
подходный налог	<i>дохуоттан нолуок</i>
подразделение	<i>төгүл; салаа</i>
подросток	<i>эрдэгэс оҕо</i>
подушная подать	<i>дууһанан түһээн</i>
поединок	<i>күөн көрсүү</i>
пожертвование	<i>сиэртибэлээһин</i>
позорный столб	<i>сааттаах остуолба</i>
позиция I	<i>тирэх санаа</i>
позиция II	<i>тарғанан туруу</i>

поклонение	<i>уңуу-сүгүрүйүү</i>
покойник	<i>бокуонньук</i>
поколение	<i>көлүөнэ</i>
покушение	<i>сорунуу (өлөрөргө)</i>
покоритель вселенной	<i>куйаары баһылааччы</i>
поле битвы	<i>кыргыһы хонуута</i>
полезные ископаемые	<i>сир баайа</i>
политика	<i>бэлиитикэ</i>
политическая активность	<i>бэлиитикэзэ көхтөөх буолуу</i>
политическая нестабильность	<i>бэлиитикэ туруга суох буолуута</i>
политическая раздробленность	<i>бэлиитикэнэн бытарыйыы</i>
политические силы	<i>политической күүстэр</i>
политические требования	<i>бэлиитикэнэн ирдэбил</i>
политическое устройство государства	<i>судаарыстыба бэлиити- кэнэн тутула</i>
поляризация	<i>хайдыһыы</i>

полярный круг	<i>хотугу эргимтэ</i>
помилование	<i>буруйу чэнчэтии; буруйтан босхолооһун</i>
поп	<i>агабыыт</i>
поражение	<i>кыайтарыы; хотторуу</i>
порядок	<i>бэрээдэк</i>
поселения	<i>олорор сир</i>
посланец	<i>илдьит киһи</i>
пособничество	<i>көмө; куомун буолуу</i>
постановление	<i>уураах</i>
потоп	<i>улахан уу; угут</i>
пошлина	<i>түһээн</i>
пощада	<i>аһыныы; харыстааһын; харыстал</i>
правитель	<i>дойду баһылыга</i>
правитель государства	<i>судаарыстыба баһылыга</i>
правление	<i>салайыы</i>
правовое государство	<i>сокуоңна олоғурар судаарыстыба</i>

правозащитное движение	<i>быраабы көмүскүүр хамсааһын</i>
православная церковь	<i>православнай таңара дьийэтэ</i>
предание	<i>үһүйээн</i>
предательство	<i>таңнарыы</i>
предел	<i>муңур уһук</i>
предмет	<i>бирэдимийэт; барамай</i>
предсказание	<i>өтө көрүү; билгэлээһин</i>
предсказание судьбы	<i>киһи дьылгатын билгэлээһин</i>
преобразование	<i>уларытыы</i>
престол	<i>бүрүстүөл</i>
престолонаследие	<i>бүрүстүөлү утумнааһын</i>
преступление	<i>буруйу оңоруу</i>
преступник	<i>буруйдаах</i>
приватизация	<i>бас билиигэ ылыы</i>
приверженец	<i>бэринишлээх батыһааччы</i>
приключение	<i>мүччүргэннээх сырыы</i>
прилежание	<i>кыһамньы</i>

приметы	<i>бэлиэлэр</i>
примитивизм	<i>борогдой буолуу</i>
приоритет	<i>өрө тутуу</i>
природное изобилие	<i>айылга быйаңа</i>
природные богатства	<i>айылга баайа</i>
приспособление	<i>табыгастаах оңоһук</i>
приток капитала	<i>үп кириштэ</i>
приток реки	<i>өрүс салаата</i>
пришелец	<i>кэли киһи</i>
провинция	<i>кытыы сир</i>
программный документ	<i>тосхол докумуон</i>
прогрессивная партия	<i>чэчириир баартыйа</i>
продналог	<i>ас-үөл нолуога</i>
продовольственная разверстка	<i>аска-үөлгэ тутан ылыы</i>
продовольственные отряды	<i>ас-үөл этэрээттэрэ</i>
продукция	<i>бородууксуя</i>
прожиточный минимум	<i>айах ииттэр алын кээмэй</i>
прозвище	<i>хос аат</i>

произведения	<i>айымньылар</i>
промышленность	<i>бырамысыланнас</i>
промышленный подъем	<i>бырамысыланнас өрө көтөгүллүүтэ</i>
промышленный переворот	<i>бырамысыланнаһы төрдүттэн уларытыы</i>
пропаганда	<i>маассага таргатыы</i>
пропорция	<i>дьүөрэ</i>
прорицатель	<i>өтө көрөөччү</i>
пророчество	<i>өтө көрүү</i>
просветленный лик	<i>сырдык мөссүөн</i>
просвещение народа	<i>норуоту сырдаттыы</i>
простолюдин	<i>алын араңа киһитэ</i>
пространство	<i>куйаар</i>
протекционизм	<i>араңаччылааһын; үөһэттэн өйөбүл</i>
протекционистская политика	<i>өйүүр бэлиитикэ</i>
протекционистские меры	<i>өйүүр миэрэлэр</i>
противник	<i>утарсааччы</i>

профессиональная армия	<i>идэтийбит аармыйа</i>
профессиональный театр	<i>идэтийбит тыйаатыр</i>
профилактика	<i>сэрэтэр үлэ</i>
профсоюз	<i>идэлээх сойуус</i>
процент	<i>бырыһыан</i>
процесс	<i>хаамыы</i>
прядение	<i>сабы хатыы</i>
псевдоним	<i>түһүмэл аат</i>
психологическая ломка	<i>уйулга алдьаныыта</i>
психологическое давление	<i>сүрү баттааһын</i>
публичное выступление	<i>аһагас тыл этии</i>
публичное место	<i>тогуоруһар сир</i>
публичность	<i>аһагас буолуу</i>
пустыня	<i>кумах куйаар</i>
путешественник	<i>айанныыт</i>
путешествие	<i>айан</i>
путь развития	<i>сайдьы суола</i>
пушнина	<i>түүлээх</i>

Р

раб	<i>кулут</i>
рабовладельческое общество	<i>кулуттааһыннаах уопсастыба</i>
рабочий класс	<i>оробуочай кылаас</i>
развалины городов	<i>куораттар урусхаллара</i>
разгром	<i>үлтүрүтүү</i>
разделение труда	<i>үлэни тыырсыы</i>
раздробленность	<i>бытарыйыы</i>
разорение	<i>кураанахтааһын</i>
ранг	<i>арааңга; кэккэ</i>
раскопки	<i>хаһыылар</i>
раскулачивание	<i>кулаактааһын</i>
распутица	<i>суол алдьаныыта; сырыы хаайтарыыта</i>
расселение	<i>тарғанан олоруу</i>
реабилитация	<i>чөлүгэр түһэриш</i>
реализм	<i>баар чахчыга ологуруу; реализм</i>
революционная пропаганда	<i>өрөбөлүүссүйэ идиэйэтин маассага таргатыы</i>

революционное движение	<i>революционной хамсааһын</i>
революция	<i>өрөбөлүүссүйэ</i>
режим	<i>тутул; режим</i>
режим абсолютизма	<i>муңур былаастаах тутул</i>
резня	<i>кэйгэллээһин</i>
резчик по дереву	<i>мас ууһа</i>
резчик по слоновой кости	<i>муосчут</i>
религиозно-нравственное воспитание	<i>итэгэлинэн иитиш</i>
религиозный обряд	<i>итэгэл туома</i>
религия	<i>итэгэл</i>
рельеф	<i>сир ньуура</i>
ремесленники	<i>илиинэн оңорон таһаарааччы; ремесленник</i>
ремесленное изделие	<i>илиинэн оңоһук</i>
ремесло	<i>илиинэн оңорон таһаарыы</i>
реформа	<i>уларытаан</i>

реформы местного самоуправления	<i>олохтоох дьаһалтага уларытаан</i>
ритуал	<i>сиэр-туом</i>
ритуальное жертвоприношение	<i>сиэрдээх-туомнаах толук</i>
ров	<i>хоруу</i>
род	<i>ага ууһа</i>
родовая знать	<i>ага ууһун үтүөлэрэ</i>
родовая община	<i>ага ууһунан олоруу</i>
родовой строй	<i>ага ууһун тутула</i>
родственник	<i>уруу; аймах</i>
розница	<i>бытархай атыы</i>
ростовщик	<i>бырыһыанньыт</i>
ростовщичество	<i>бырыһыаннааһын</i>
рубеж	<i>кирбиш</i>
рубило	<i>таас сүгэ</i>
руины	<i>урусхал</i>
руководитель города	<i>куорат баһылыга</i>
рукопашная схватка	<i>илиинэн киирсии</i>
рукопашное сражение	<i>илиинэн сэрии</i>

русификация	<i>нууччатытыы</i>
русская государственность рыбак	<i>нуучча судаарыстыбата балыксыт</i>
рынок жилья	<i>дьиэ ырыынага</i>
ряса	<i>эрээсэ</i>
саботаж	<i>сабатаас</i>
самодержавие	<i>ыраахтаагы былааһа</i>
самозванец	<i>албын ааттаах</i>
самоопределение	<i>бэйэни быһаарыныы</i>
самостоятельное государство	<i>тутулуга суох судаарыстыба</i>
самосуд	<i>суута суох накаастааһын</i>
самоуправление	<i>бэйэни салайыныы</i>
сахарный тростник	<i>саахар ото</i>
сбор	<i>хомуллуу; хомуур</i>
сбор дохода	<i>дохуот хомуура</i>
сборщик налогов	<i>нолуок хомуйааччы</i>

сверхдержава	<i>сүдү модунаат</i>
сверхъестественные связи	<i>айылга биллибэт ситимэ</i>
сверхъестественные силы	<i>айылга ураты күүһэ</i>
свидетель	<i>туоһу</i>
свита	<i>арыалдьыттар</i>
свиток	<i>түрбэ сурук</i>
свобода	<i>көңүл</i>
свобода личности	<i>тус бэйэ көңүлэ</i>
свобода совести	<i>итэҕэлгэ көңүл</i>
свободный человек	<i>көңүл киһи</i>
свод законов	<i>сокуон хомуура</i>
святой мученик	<i>итэҕэлтэн муңнаммыт</i>
священник	<i>таңара үлэһитэ</i>
секретный договор	<i>кистэлэң дуогабар</i>
секретный протокол	<i>кистэлэң боротокуол</i>
селения, село	<i>сэлиэнньэ</i>
семья	<i>дьиэ-кэргэн</i>
сени	<i>куулэ</i>

сепаратный договор	<i>бүөм дуогабар</i>
серебряный век русской культуры	<i>нуучча културуатын көмүс үйэтэ</i>
средняки	<i>орто бааһынайдар</i>
серп и молот	<i>сизрпэ уонна өтүйэ</i>
сессия	<i>мунньах</i>
символ	<i>мэңэ бэлиэ; сиимбэл</i>
система власти	<i>былаас тиһигэ</i>
система образования	<i>үөрэхтээһин тиһигэ</i>
система ирригации	<i>сири нүөлсүтүү тиһигэ</i>
система безопасности	<i>куттала суох буолуу тиһигэ</i>
система космических вооружений	<i>космической сэбилэни тиһигэ</i>
система письма	<i>сурук тиһигэ</i>
сказание	<i>норуот сэһэнэ</i>
сказка	<i>остуоруйа</i>
скорая помощь	<i>суһал көмө</i>
скотоводство	<i>сүөһү иитиитэ</i>
скребки	<i>кыһах</i>
слава	<i>албан аат</i>

следствие	<i>силиэстийэ</i>
слиток	<i>кутуу</i>
слобода	<i>солобуода</i>
слои общества	<i>уопсастыба араңалара</i>
служитель бога	<i>таңараға сулууспалааччы</i>
смертная казнь	<i>өлөрөргө ууруу</i>
смертный приговор	<i>өлөрөр бишигэбэр</i>
смертный грех	<i>ыар аньыы</i>
смерч	<i>улахан холорук</i>
снадобья	<i>эмтээх састаап</i>
собирательство	<i>хомуйуу</i>
собственность	<i>бас билии</i>
событие	<i>түбэлтэ, түгэн</i>
совет знати	<i>үтүөлэр сүбэлэрэ</i>
совет народных комиссаров	<i>норуот хамыһаардарын сэбиэтэ</i>
совет рабочей и крестьянской обороны	<i>үлэһит уонна бааһынай оруонатын сэбиэтэ</i>
совет рабочих депутатов	<i>оробуочай депутаттар сэбиэттэрэ</i>

совет старейшин	<i>кырдыгагастар сүбэлэрэ</i>
Совет Федерации	<i>Федерация Сэбиэтэ</i>
советские республики	<i>сэбиэскэй өрөспүүбүлүкэлэр</i>
совещание	<i>сүбэ мунньах</i>
сознание	<i>өй-санаа</i>
солнечная система	<i>күн куйаара</i>
соотечественник	<i>биир дойдулаах</i>
соплеменники	<i>биир биис уустаахтар</i>
сопредельная страна	<i>ыаллыы дойду</i>
сородич	<i>уруу</i>
сословие	<i>араңа; бөлөх</i>
Сотворение мира	<i>Аан дойду айыллыыта</i>
социализация земли	<i>сири уопсастыба туһатыгар көһөрүү</i>
социалистическое учение	<i>социализм үөрэээ</i>
социалистические ценности	<i>социализм сыаннастара</i>
социалистическое соревнование	<i>социалистической куоталаһыы</i>

социальная база	<i>олоххо-дьяаһахха тирэх</i>
социальная проблема	<i>олох-дьяаһах кыһалгалара</i>
социальная структура	<i>социальной тутул</i>
социальные слои населения	<i>нэһилиэнньэ олох-дьяаһах өттүнэн арацата</i>
сочинения мудрецов	<i>өркөн өйдөөхтөр суруйуулара</i>
специализация	<i>идэтийии</i>
специальная комиссия	<i>анал хамыыһыйа</i>
спор	<i>мөккүөр</i>
спорные вопросы	<i>мөккүөрдээх боппуруостар</i>
способ ведения хозяйства	<i>хаһаайыстыбаны тутуу ньымата</i>
сражение	<i>кыргыһы</i>
срам	<i>саат-суут</i>
среда обитания человека	<i>киһи олорор эйгэтэ</i>
средние века	<i>орто үйэлэр</i>
сруб	<i>дьиэ көңдөйө</i>
срубные хоромы	<i>охсуу уорагай</i>
стадо	<i>үөр</i>

стадия	<i>кэрдийс кэм</i>
старейшина	<i>ага баһылык</i>
статс-секретарь	<i>статс-сэкирэтээр</i>
стачка	<i>ыстаачыка</i>
стеклоделие	<i>өстүөкүлэни оңоруу</i>
стеклодув	<i>өстүөкүлэттэн үрэн оңорооччу</i>
степь	<i>истиэн</i>
столетие	<i>сүүс сыл; үйэ</i>
столица	<i>киин куорат</i>
столяр	<i>мас ууһа</i>
сторожевой полк	<i>харабыл пуолка</i>
стоянка	<i>ордуу</i>
стоянка кагана	<i>кагаан ордуута</i>
страдная пора	<i>хомуур кэмэ; күргүс кэмэ</i>
стражник	<i>харабыл</i>
страны-агрессоры	<i>агрессор дойдулар</i>
стрельба из лука	<i>оғунан ытыы</i>
строительный лес	<i>тутуу маһа</i>

судебная власть	<i>сууттуур былаас</i>
судебные органы	<i>суут уорганнара</i>
судьба	<i>төлкө, дьылга</i>
судья	<i>судьуйа</i>
сукно	<i>сукуна</i>
суровое наказание	<i>кытаанах накаастабыл</i>
суровые условия	<i>тыйыс усулубуйа</i>
суровый климат	<i>тыйыс килимэт</i>
сухопутные войска	<i>сиринэн сылдыар сэрии</i>
сфера влияния	<i>сабыдыал эйгэтэ</i>
сфера обслуживания	<i>өңө эйгэтэ</i>
схватка	<i>хапсыһыы</i>
цена	<i>сыана</i>
счет лет в истории	<i>устуоруйага сылы аагыы</i>
съезд	<i>сийиэс</i>
Съезд советов	<i>Сэбиэттэр сийиэстэрэ</i>
сюртук	<i>сүртүүк</i>

табель о рангах	<i>арааңга таабыла</i>
табун	<i>үөр сылгы</i>
тайные общества	<i>кистэлэн уопсастыбалар</i>
таможенная политика	<i>таможня бэлиитикэтэ</i>
таможенный тариф	<i>таможня сыаната</i>
творческая интеллигенция	<i>айар интэлигиэнсийэ</i>
театр	<i>тыйаатыр</i>
текстильное производство	<i>таңаһы өрөн таһаарыы</i>
темница	<i>хаайыы</i>
темп	<i>тэтим</i>
теневая экономика	<i>күлүк экэниэмикэ</i>
территория	<i>сир-уот</i>
технические новшества	<i>тиэхиньикэгэ саңа көстүү</i>
ткачество	<i>таңас өрүү</i>
ткачи	<i>таңас өрөөччүлэр</i>
товар	<i>табаар</i>

товарно-денежные отношения	<i>табаарынан-харчынан сыһыаннаһыы</i>
товарное производство	<i>табаары оңорон таһаарыы</i>
товарный обмен	<i>табаары атастаһыы</i>
товарообмен	<i>табаары эргити</i>
товарооборот	<i>табаар эргиирэ</i>
топкое болото	<i>оборчо; кута</i>
традиции	<i>үгэс</i>
трезвый ум	<i>илэ өй</i>
трехпольная система	<i>үс өлүүлээһин тиһигэ</i>
триумф	<i>өрөгөй</i>
трудовая дисциплина	<i>үлэ дыссипилинэтэ</i>
труп	<i>өлүк</i>
тысячелетие	<i>тыһыынча сыл</i>
тысячный	<i>тыһыынчалаах</i>
тюркский каганат	<i>түүр каганаата</i>

убежище	<i>хорзойор сир</i>
убийство	<i>өлөрүү</i>
убранство	<i>ис бараан</i>
угнетение	<i>баттал</i>
угодья	<i>туһанар сир</i>
уголовное право	<i>холубунай быраан</i>
уголовное преступление	<i>холубунай буруй</i>
угроза	<i>суоһуур куттал</i>
удел	<i>өлбүгэ; ирээт</i>
удельное княжество	<i>кинээс дьаһайар өлбүгэтэ</i>
удобрение	<i>уоғурдуу</i>
узник	<i>хаайыылаах</i>
указ	<i>ыйаах</i>
укрепление	<i>бөгөргөтүү</i>
улус	<i>улуус</i>
улучшение социального положения населения	<i>нэһилиэнньэ олоғун- дьаһағын тупсарыы</i>
унитарное	<i>биир кэлим</i>

унитарность	<i>биир кэлим буолуу</i>
упадок	<i>кэхтии</i>
уплата дани	<i>түһээн төлөөһүн</i>
уплата налогов	<i>нолуок төлөөһүн</i>
уровнировка в оплате труда	<i>хамнаһы олоҕо суох тэңнээһин</i>
ураган	<i>добун тыал</i>
уровень жизни	<i>олох таһыма</i>
урожай	<i>үүнүү</i>
уроженец	<i>төрүттээх</i>
урон	<i>хоромньу</i>
усадьба	<i>уһаайба</i>
усобица	<i>бэйэ икки ардыгар сэршилэһии</i>
устав	<i>устаан</i>
устой	<i>үгэс буолбут</i>
участие	<i>кыттыы</i>
учебное заведение	<i>үөрэх тэрилтэтэ</i>
учебное пособие	<i>үөрэх көмө кинигэтэ</i>

факт	<i>чахчы; баар чахчы</i>
фасон	<i>моһуон</i>
фашистская агентура	<i>фашист үспүйүүннэрэ</i>
фашистская агрессия	<i>фашист саба түһүүтэ</i>
Федеральное Собрание	<i>Федеральной Мунньах</i>
федеративное государство	<i>федеративнай судаарыстыба</i>
фермерское хозяйство	<i>бааһынай хаһаайыстыба</i>
финансовая политика	<i>үп бэлиитикэтэ</i>
финансово-промышленные группы	<i>үп-бырамысаланнас бөлөхтөрө</i>
фланг	<i>кынат</i>
флешь	<i>буор модьозо</i>

хазарский каганат	<i>хазар каганаата</i>
хижина	<i>ыыспа</i>
хищники	<i>адьырзалар</i>
хозрасчет	<i>хаһаайыстыбаннай ахсаан</i>

Ф

Х

«холодная война»	<i>уота суох сэриш</i>
храм науки	<i>наука храма</i>
хранение	<i>харайыы</i>
хранитель традиций	<i>үгэһи харыстааччы</i>
хранительница домашнего очага	<i>алаһа дьиэ араҕаччыта</i>
хроника	<i>кэминэн-кэрдиинэн сааһылааһын</i>
художественная культура	<i>уус-уран култуура</i>
художественный стиль	<i>уус-уран истиил</i>

Ц

царизм	<i>ыраахтаагылаах тутул</i>
царь	<i>ыраахтаагы</i>
целина	<i>кырыс сир</i>
цена	<i>сыана</i>
ценный товар	<i>сыаналаах табаар</i>
ценовая политика	<i>сыана бэлиитикэтэ</i>
централизованное государтво	<i>кииннэммит судаарыстыба</i>

церемония	<i>сизэр-силик</i>
церковная благочесть	<i>таңара дьэитин үтүөтэ</i>
церковно-монастырские владения	<i>таңара дьэитин, манастыырдар бас билилэрэ</i>
церковный иерарх	<i>таңара дьэитин үрдүк сололооҕо</i>
церковь	<i>таңара дьэитэ</i>
циновка	<i>сөрүө</i>
цифра	<i>сыыппара</i>

часовня	<i>чочуобуна</i>
частное предпринимательство	<i>чааһынай урбаан</i>
человек разумный	<i>аныгы киһи</i>
человечество	<i>киһи-аймах</i>
череп	<i>төбө уңуоҕа</i>
черное духовенство	<i>хара манаахтар</i>
черный люд	<i>кыра-хара дьон</i>
чиновник	<i>чунуобунньук</i>

Ч

численность	<i>ахсаан</i>
член рода	<i>ага ууһун чилиэнэ</i>
чрезвычайное положение	<i>ыксаллаах быһыы-майгы</i>
чудеса света	<i>аан дойду дьиктилэрэ</i>

Ш

шалаш	<i>отуу</i>
шаман	<i>ойуун</i>
шахматы	<i>саахымат</i>
шедевр	<i>кылаан чыпчаал; шедевр</i>
шерсть	<i>түү</i>
шок	<i>өмүттүү</i>
шоковая терапия	<i>өмүтүннэрэр дьайыы</i>
шрифт	<i>сирип</i>

Щ

щит	<i>куйах</i>
------------	--------------

экспорт	<i>тиэйэн таһаарыы</i>
эмиграция	<i>тас дойдуга көһүү</i>
эпидемия	<i>дьаң</i>
эпоха	<i>кэрдиис кэм</i>
этнические меньшинства	<i>агыйах ахсааннаах омуктар</i>

Э

ювелир	<i>көмүс ууһа</i>
---------------	-------------------

Ю

ядерная война	<i>ядернай сэрии</i>
языковая семья	<i>тылынан бөлөх</i>
языческое верование	<i>языческой итэгэл</i>
якорь	<i>дьаакыр</i>
яма-ловушка	<i>угаайы оңкучах</i>
ярлык	<i>дьаралык</i>
яства	<i>талбыт ас</i>

Я

УСТУОРУЙА

А

аан бастаангы киһи	<i>первобытный человек</i>
аан бастаангы түөлбэн	<i>первобытная община</i>
Аан дойду айыллыгыта	<i>Сотворение мира</i>
аан дойду бэлиитикэтин күөнэ	<i>авансцена мировой политики</i>
аан дойду дыктилэрэ	<i>чудеса света</i>
аан дойду модунаата	<i>мировая держава</i>
аан дойду пролетариата	<i>международный пролетариат</i>
аан дойду ырыынага	<i>мировой рынок</i>
аан дойду экэниэмикэтэ	<i>мировая экономика</i>
аан дойдуну анаарыы	<i>мировоззрение</i>
аан дойдуну баһылааһын	<i>мировое господство</i>
аан дойдутаағы балаһыанһа	<i>международное положение</i>
аан дойдутаағы трибунал	<i>международный трибунал</i>
аан дойдутаағы түһүлгэ	<i>международная арена</i>
ааһыныы	<i>апелляция</i>

аахсыйа	<i>акция</i>
аахсыйалаах уопсастыба	<i>акционерное общество</i>
аҕа баһылык	<i>старейшина</i>
Аҕа дойду сэриитэ	<i>Отечественная война</i>
аҕа ууһа	<i>род</i>
аҕа ууһун тутула	<i>родовой строй</i>
аҕа ууһун үтүөлэрэ	<i>родовая знать</i>
аҕа ууһун чилиэнэ	<i>член рода</i>
аҕа ууһунан олоруу	<i>родовая община</i>
аҕабыыт	<i>поп</i>
аҕыйах ахсааннаах омуктар	<i>этнические меньшинства</i>
аграрнай дойду	<i>аграрная страна</i>
аграрнай уларытаан	<i>аграрная реформа</i>
аграрнай уобалас	<i>аграрная область</i>
агрессор дойдулар	<i>страны-агрессоры</i>
адьырҕалар	<i>хищники</i>
айан	<i>путешествие</i>
айанныыт	<i>путешественник</i>

айар интэлигиэнсийэ	<i>творческая интеллигенция</i>
айах нитгэр алын кээмэй	<i>прожиточный минимум</i>
айманыы; күүркэйини	<i>брожение</i>
айылҕа баайа	<i>природные богатства</i>
айылҕа биллибэт ситимэ	<i>сверхъестественные связи</i>
айылҕа быйаҥа	<i>природное изобилие</i>
айылҕа ураты күүһэ	<i>сверхъестественные силы</i>
айымныылар	<i>произведения</i>
алаһа дьиэ араҥаччыта	<i>хранительница домашнего очага</i>
албан аат	<i>слава</i>
албын ааттаах	<i>самозванец</i>
алтан үйэтэ	<i>медный век</i>
алын арана киһитэ	<i>простолюдин</i>
алын сүһүөх үөрэхтээһин	<i>начальное образование</i>
амныыстыһа	<i>амнистия</i>
анал хамыһыйа	<i>специальная комиссия</i>

анараа дойдү	<i>загробный мир</i>
андаѳар	<i>клятва</i>
анньыы сурук	<i>клинопись</i>
анньыылар	<i>клинышки</i>
античнай үйэ	<i>античная эпоха</i>
античнай эйгэ, тутул	<i>античный мир</i>
аныгы киһи	<i>человек разумный</i>
аптаах алгыс	<i>заговор</i>
аптаах киһи	<i>кудесник</i>
аптанамыйа тутула	<i>автономное устройство</i>
араанга таабыла	<i>табель о рангах</i>
араанга; кэжкэ	<i>ранг</i>
араб халифата	<i>арабский халифат</i>
арана; бөлөх	<i>сословие</i>
араначчылааһын; үөһэттэн өйбүл	<i>протекционизм</i>
арбааһын	<i>апология</i>
артыал	<i>артель</i>
архитектура кылаан чыпчаала	<i>архитектурный шедевр</i>

арыалдбыттар	<i>свита</i>
арыгы монопуолуйата	<i>винная монополия</i>
арыы онорор артыал	<i>маслодеятельный артель</i>
ас-үөл нолуога	<i>продналог</i>
ас-үөл этэрээттэрэ	<i>продовольственные отряды</i>
аска-үөлгэ тутан ылыы	<i>продовольственная разверстка</i>
ассамбылайа	<i>ассамблея</i>
аһаҕас буолуу	<i>публичность</i>
аһаҕас мөккүөр	<i>диспут</i>
аһаҕас тыл этии	<i>публичное выступление</i>
аһаҕастык этии	<i>гласность</i>
аһымал тэрилтэ	<i>благотворительная организация</i>
аһыныы; харыстааһын; харыстал	<i>пощада</i>
ат көрөөччү	<i>конюх</i>
ат тэрилэ	<i>конские сбруи</i>
аттаах киһи I	<i>всадник</i>

атгаах киһи II	<i>наездник</i>
атгаах куорпус	<i>конный корпус</i>
атгаах сэрии	<i>конная армия</i>
атын; утары	<i>альтернативный</i>
атына; утарыта	<i>альтернатива</i>
атыыһыт	<i>купец</i>
атыылаһы быраап	<i>откуп</i>
ахсаан	<i>численность</i>

бааһына	<i>пашня</i>
бааһына сириҥ оноруу	<i>пашенное земледелие</i>
бааһынай аймах	<i>крестьянство</i>
бааһынай өлбүгэ сирэ	<i>крестьянский надел</i>
бааһынай сойууһа	<i>крестьянский союз</i>
бааһынай тиэргэнэ	<i>крестьянский двор</i>
бааһынай түөлбөнэ	<i>крестьянская община</i>
бааһынай хаһаайыстыба	<i>фермерское хозяйство</i>
баай-дуол	<i>богатство</i>

Б

баай-мал	<i>имущество</i>
баар чахчыга олоѳуруу; реализм	<i>реализм</i>
баартыяа иһинээѳи	<i>внутрипартийный</i>
байаар	<i>боярин</i>
байыаннай албас	<i>военная хитрость</i>
байыаннай идэлээх	<i>военный специалист</i>
байыаннай килбиэн	<i>воинская доблесть</i>
байыаннай начаалынньык	<i>военачальник</i>
байыаннай сүбэ	<i>военный совет</i>
байыаннай сатабыл	<i>военное искусство</i>
байыаннай хамыһаар	<i>военный комиссар</i>
байыаннай-бэлитии- чэскэй булуок	<i>военно-политический блок</i>
балыксыт	<i>рыбак</i>
«Барбаросса» былаана	<i>план «Барбаросса»</i>
барыл; торум; былаан	<i>план</i>
бас билии	<i>собственность</i>
бас билии аахсыйалаах көрүнэ	<i>акционерная форма собственности</i>

бас билингэ ылыы	<i>приватизация</i>
басмачтар хамсааһыннара бассабыык	<i>басмачество большевик</i>
баһылааһын; бас билии	<i>владение</i>
баһылык	<i>глава</i>
баһылыыр балаһыанһа	<i>верховенство</i>
баһылыыр балаһыанһа	<i>главенствующее положение</i>
баһымһы	<i>мотыга</i>
батас	<i>меч</i>
баттал	<i>угнетение</i>
бибилийэ кэпсээннэрэ	<i>библейские сказания</i>
бибилийэ үһүйээннэрэ	<i>библейские предания</i>
биир бис уустаахтар	<i>соплеменники</i>
биир дойдулаах	<i>соотечественник</i>
биир кэлим	<i>унитарное</i>
биир кэлим буолуу	<i>унитарность</i>
биир кэлим нолуок	<i>единый налог</i>
биир мандааттаах уокурук	<i>одномандатный округ</i>

биир сомоџо буолуу идеята	<i>идея единства</i>
биир сомоџо норуот	<i>единая народность</i>
биир сомоџо судаарыстыба	<i>единое государство</i>
биир тангараланыы	<i>единобожие</i>
биир тэн сокуон	<i>единый закон</i>
биис уустара	<i>племена</i>
билиэн	<i>плен</i>
бирэдимизт; барамай	<i>предмет</i>
биһиги эрабыт	<i>наша эра</i>
битирээс	<i>витраж</i>
биздэмэстибэ	<i>ведомство</i>
бойобуода	<i>воевода</i>
бойобуой бэрээдэк	<i>боевой порядок</i>
бойобуой кэккэ	<i>боевая шеренга</i>
бокуонньук	<i>покойник</i>
болдьохтоох атыылаһыы	<i>закупка</i>
боотур	<i>витязь</i>
бороџой буолуу	<i>примитивизм</i>

бородууксуйа	<i>продукция</i>
боруонса үйэтэ	<i>бронзовый век</i>
босхолонуулаах сэри	<i>освободительная война</i>
бөбүргөтүү	<i>укрепление</i>
бөлөбүнэн холбоһуу	<i>коалиция</i>
бөлөх	<i>группа</i>
бөлөхтөһүү	<i>группировки</i>
Будда үөрэбэ	<i>буддизм</i>
булгунньах	<i>курган</i>
булт сэбэ	<i>охотничье оружие</i>
булуук	<i>плуг</i>
булуус	<i>ледник</i>
буойун	<i>воин</i>
буор модьоҕо	<i>флешь</i>
буор сынаһа	<i>земляной вал</i>
бурсууй	<i>буржуи</i>
бурсууй кылааһа	<i>буржуазия</i>
буруйдааһын	<i>обвинение</i>
буруйдаан өлөрүү	<i>казнь</i>

буруйдаах	<i>преступник</i>
буруйу оноруу	<i>преступление</i>
буруйу чэпчэтии; буруйтан босхолооһун	<i>помилование</i>
бухатыыр	<i>богатырь</i>
бүөм дуогабар	<i>сепаратный договор</i>
«бүөм кэмитиэт»	<i>«негласный комитет»</i>
бүүрүкүрээтийэ	<i>бюрократия</i>
бүүрүстүөл	<i>престол</i>
бүүрүстүөлү утумнааһын	<i>престолонаследие</i>
Бүтүн Сойуустаабы Кинн Ситэриилээх Кэмитиэт	<i>Всесоюзный Центральный Исполнительный Комитет</i>
бүттүүн байыаннай эбээһинэс	<i>всеобщая воинская повинность</i>
бүттүүн үлэлиир эбээһинэс	<i>всеобщая трудовая повинность</i>
быһаарыылаах кыргыһы	<i>генеральное сражение</i>
быһы сир	<i>отруб</i>
былаас	<i>власть</i>
былаас аппарата	<i>аппарат власти</i>

былаас тинигэ	<i>система власти</i>
Былаас туһунан дэкириэт	<i>Декрет о власти</i>
былыргы алпаабыт	<i>древний алфавит</i>
Былыргы Кэс Тыл	<i>Ветхий Завет</i>
Былыргы Нуучча Судаарыстыбата	<i>Древняя Русь</i>
былыргы уруһуйдар кистэлэннэрэ	<i>загадки древнейших рисунков</i>
былыргы үрдүк сайдыылаах дойдулар	<i>древние цивилизации</i>
быраабы көмүскүүр хамсааһын	<i>правозащитное движение</i>
бырамысыланнай тэрилтэлэри аахсыйалааһын	<i>акционирование промышленных предприятий</i>
бырамысыланнас	<i>промышленность</i>
бырамысыланнас өрө көтөҕүллүүтэ	<i>промышленный подъем</i>
бырамысыланнаһы төрдүттэн уларыты	<i>промышленный переворот</i>
бырыһыан	<i>процент</i>
бырыһыаннааһын	<i>ростовищичество</i>

бырыһыанньыт	<i>ростовщик</i>
быстах	<i>временное правительство</i>
бырабыыталыстыба	
быстах тэлэһийэн	<i>отходничество</i>
үлэлээһин	
быстах эйэлэһии	<i>перемирие</i>
бытархай аты	<i>разница</i>
бытарыйы	<i>раздробленность</i>
быыбарга утарыта	<i>альтернативные</i>
хандыдааттар	<i>кандидаты на выборах</i>
быыбардааччылар	<i>избиратели</i>
быыра	<i>дротики</i>
бэйэ икки ардыгар	<i>усобица</i>
сэриилэһии	
бэйэ-бэйэни кыдыйсы	<i>братоубийственная война</i>
бэйэни быһаарыны	<i>самоопределение</i>
бэйэни салайыны	<i>самоуправление</i>
бэлииссийэ ааһыннара	<i>агенты полиции</i>
бэлиитикэ	<i>политика</i>

бэлиитикэ туруга суох буолуута	<i>политическая нестабильность</i>
бэлиитикэҕэ көхтөөх буолуу	<i>политическая активность</i>
бэлиитикэнэн бытарыйыы	<i>политическая раздробленность</i>
бэлиитикэнэн ирдэбил	<i>политические требования</i>
бэлиэлэр	<i>приметы</i>
бэриктэһии	<i>взяточничество</i>
бэринии	<i>капитуляция</i>
бэринии туһунан аакта	<i>акт о капитуляции</i>
бэриниилээх батыһааччы	<i>приверженец</i>
бэрээдэк	<i>порядок</i>
глобальной кыһалҕалар	<i>глобальные проблемы</i>
городничай	<i>городничий</i>
гражданской көмүскэл	<i>гражданская оборона</i>
гражданской сэри	<i>гражданская война</i>
гражданской уопсастыба	<i>гражданское общество</i>

Д

**доџордоһуу уонна
кыраныысса туһунан
дуогабар**

*договор о дружбе и
границе*

добун тыал

ураган

**дойду баалабай
бородууксуйата**

*валовой
национальный продукт*

дойду баһылыга

правитель

**дойду көмүскэлин
үбүлээһин**

ассигнование на оборону

дойдулаах бырааба

гражданские права

докумуон

документ

дохуот; барыс

доход

дохуот хомуура

сбор дохода

дохуоттан нолуок

подходящий налог

дуогабар

договор

дуоһунастаах сирэй

должностное лицо

**дуоһунаһынан
балаһыанһыа**

должностное положение

дууһа; кут

душа

дууһанан түһээн

подушная подать

духубунай култуура

духовная культура

духуобунас	<i>духовность</i>
дүрбүөн куолакала	<i>набатный колокол</i>
дыргыл	<i>благовония</i>
дэмэкирээтийэлээх өрөспүүбүлүкэ	<i>демократическая республика</i>
дэмэкирээтийэлээх социализм	<i>демократический социализм</i>
дэһээтинэ	<i>десятина</i>
дьаакыр	<i>якорь</i>
дьаахан	<i>дякон</i>
дьаданылар кэмитиэттэрэ дьайар сэрии	<i>комитеты бедноты карательные войска</i>
дьакыйааччы	<i>каратель</i>
дьан	<i>эпидемия</i>
дьаралык	<i>ярлык</i>
дьаһалта аппарата	<i>аппарат управления</i>

дьяһалта талбытынан дьяһайыта	<i>административный произвол</i>
дьяһалтанан, сиринэн-уотунан араары	<i>административно-территориальное деление</i>
дын монопуолуйа	<i>естественная монополия</i>
дыссипилиинэ	<i>дисциплина</i>
дыэ көндөйө	<i>сруб</i>
дыэ-кэргэн	<i>семья</i>
дыэ-уот; көрдүгэн	<i>очаг</i>
дыэ ырыынага	<i>рынок жилья</i>
дьон саната	<i>народная молва</i>
дьон-сэргэ сөпсөһүүтүн туһунан дуогабар	<i>договор об общественном согласии</i>
дьоруойдуу көмүскэнии; оборуона	<i>героическая оборона</i>
дьүөрэ	<i>пропорция</i>
дьүһүн кубулуйуу	<i>оборотень</i>
дыыалаҕа тустаах сурук	<i>деловая записка</i>
дыыаланы бэрийии	<i>делопроизводство</i>

Европа бэлиитикэтэ

Европейская политика

европалыгы сылы аагыы

*европейское
летоисчисление*

Е

идиэйэтэ суох буолуу

безыдейность

идэлээх сойуус

профсоюз

идэтийбит аармыйа

профессиональная армия

идэтийбит тыйаатыр

профессиональный театр

идэтийии

специализация

идэтийии таһыма

квалификация

икки былаастаныы

двоевластие

илдьит киһи

посланец

илдьити тиэрдээччи

гонец

илиинэн киирсии

рукопашная схватка

илиинэн оноһук

ремесленное изделие

**илиинэн онорон таһаа-
рааччы; ремесленник**

ремесленники

**илиинэн онорон
таһаарыы**

ремесло

илиинэн сэрии

рукопашное сражение

И

илинни боруон	<i>восточный фронт</i>
илэ өй	<i>трезвый ум</i>
импиэрийэ	<i>империя</i>
Индия каасталара	<i>Индийские касты</i>
иниспиектэр	<i>инспектор</i>
интэлигиэнсийэ	<i>интеллигенция</i>
«ириэрии»	<i>«оттепель»</i>
ис бэлиитикэ	<i>внутренняя политика</i>
ис иирсээн сэринтэ, охсуһуута	<i>междоусобная борьба</i>
ис бараан	<i>убранство</i>
истиэп	<i>степь</i>
итэбэл	<i>верование</i>
итэбэл	<i>религия</i>
итэбэл туома	<i>религиозный обряд</i>
итэбэлгэ көнүл	<i>свобода совести</i>
итэбэли тарбатааччы	<i>миссионер</i>
итэбэли тутуһуу	<i>вероисповедание</i>
итэбэли тутуһуу	<i>конфессия</i>

итэбэли утары бырапагаанда	<i>антирелигиозная пропаганда</i>
итэбэлинэн иитии	<i>религиозно-нравственное воспитание</i>
итэбэлтэн муннаммыт	<i>святой мученик</i>
иччилэр, эмэгэттэр уонна сиэртибэлэр	<i>духи, идолы и жертвы</i>
иччилэргэ толук биэри	<i>жертва духам</i>
иэс	<i>долг</i>
иэс туһунан араспыыска	<i>долговая расписка</i>
иэстээх	<i>должник</i>
кагаан ордуута	<i>стоянка кагана</i>
кадет куорпуһа	<i>кадетский корпус</i>
карточканан аахсыы	<i>карточная система</i>
кибииккэ	<i>кибитка</i>
киин куорат	<i>столица</i>
кииннэммит судаарыстыба	<i>централизованное государство</i>

килийн	<i>клин</i>
кимэн кирийн	<i>наступление</i>
кинигэ муудараһа	<i>книжная премудрость</i>
кинигэ хаҗа	<i>переплет книги</i>
кинээс	<i>князь</i>
кинээс аҗатын ууһа	<i>княжеский род</i>
кинээс дурусуунатын байыһа	<i>княжеский дружинник</i>
кинээс дьяһайар өлбүгэтэ	<i>удельное княжество</i>
кинээс суута	<i>княжеский суд</i>
кинээс утума	<i>княжеская династия</i>
кинээстэр иирсээннэрэ	<i>княжеское усобище</i>
кинээстэр мустуулара	<i>княжеский съезд</i>
кирбии	<i>рубеж</i>
кириэппэс	<i>крепость</i>
кириэс	<i>крест</i>
кириэстээх бохуот	<i>крестовый поход</i>
кистэлэн боротокуол	<i>секретный протокол</i>
кистэлэн дуогабар	<i>секретный договор</i>

кистэлэн киксии	<i>заговор I</i>
кистэлэн уопсастыбалар	<i>тайные общества</i>
кистэлэннээх суруктар	<i>загадочные письма</i>
кистэнэр ньыма	<i>конспирация</i>
киһи-аймах	<i>человечество</i>
киһи быраабын туһунан декларация	<i>декларация прав человека</i>
киһи дьылҕатын билгэлээһин	<i>предсказание судьбы</i>
киһи олорор эйгэтэ	<i>среда обитания человека</i>
киһи унуоҕа	<i>могила</i>
киэргэл-оноһук урамньыта	<i>декоративно-прикладное искусство</i>
коминтерны утары паакта	<i>антикоминтерновский пакт</i>
коммунальнай хаһаайыстыба	<i>коммунальное хозяйство</i>
концентрационнай лаабырдар	<i>концентрационные лагеря</i>
космической сэбилэниитиһигэ	<i>система космических вооружений</i>
көбүлээһин	<i>инициатива</i>

көйгө дьон	<i>изгой (изгнанные)</i>
көлүөнэ	<i>поколение</i>
көмүү	<i>погребение</i>
көмүс бириискэтэ	<i>золотые пришки</i>
көмүс ууһа	<i>златокузнец</i>
көмүс ууһа	<i>ювелир</i>
көмүс хостуур сир	<i>золотые рудники</i>
көмүс чорбуонньук	<i>золотой червонец</i>
көмүскэнии	<i>оборона</i>
көмүскэнэр кыах	<i>обороноспособность</i>
көмө; куомун буолуу	<i>пособничество</i>
көнүл	<i>свобода</i>
«көнүл бурдук ыһааччылар»	<i>«вольные хлебопашцы»</i>
көнүл киһи	<i>свободный человек</i>
көнүлү тутуһар хамсааһын	<i>либеральное движение</i>
көрүүтэ-истиитэ суох оҕолор	<i>беспризорные дети</i>
«көрүдүөр» тиһигэ	<i>«коридорная» система</i>

көс биис уустара	<i>кочевые племена</i>
көс дьон	<i>кочевники</i>
көс олох	<i>кочевая жизнь</i>
көс сэриилэр	<i>кочевые орды</i>
көһө сылдьан сүөһүнү нитии	<i>кочевое скотоводство</i>
көһөөччүлэр	<i>переселенцы</i>
көһөрүү бэлиитикэтэ	<i>переселенческая политика</i>
көтөл; сэтии	<i>караван</i>
крепостной быраап	<i>крепостное право</i>
куйаар	<i>пространство</i>
куйаары баһылааччы	<i>покоритель вселенной</i>
куйах I	<i>кольчуга</i>
куйах II	<i>панцирь</i>
куйах III	<i>цит</i>
кулаактааһын	<i>раскулачивание</i>
култуура сыаннаһа	<i>культурная ценность</i>
кулут I	<i>невольник</i>
кулут II	<i>раб</i>

кулут ырыынага	<i>невольничий рынок</i>
кулуттааһыннаах уопсастыба	<i>рабовладельческое общество</i>
кумах куйаар	<i>пустыня</i>
куорат баһылыга	<i>руководитель города</i>
Куорат Дуумата	<i>Городская Дума</i>
куорат интэлигиэнси-йэтин чөмчөкөтө	<i>верхушка городской интеллигенции</i>
куорат салалтата	<i>городская власть</i>
куораттар урусхаллара	<i>развалины городов</i>
куортам; түүлээһин	<i>аренда</i>
кураанахтааһын	<i>разорение</i>
куруһуок	<i>кружок</i>
куһаҕан тыын	<i>злой дух</i>
куттала суох буолуу тиһигэ	<i>система безопасности</i>
кутуу	<i>слиток</i>
кууһунан атыы	<i>оптовая продажа</i>
куупал	<i>купол</i>
күбүөрүнэ	<i>губерния</i>

күбүрүнээтэр	<i>губернатор</i>
күлүк экэниэмикэ	<i>теневая экономика</i>
күн куйаара	<i>солнечная система</i>
күнү-дьылы кэтээн көрөр сулууспа	<i>метеорологическая служба</i>
күндү таас	<i>драгоценный камень</i>
күөн көрсүү	<i>единоборство</i>
күөн көрсүү	<i>поединок</i>
күөсчүт	<i>горшечник</i>
күрүөйэх	<i>дезертир</i>
күрэх агыы	<i>аукцион</i>
күүлэ	<i>сени</i>
күүһү түмүү; хомуур	<i>мобилизация</i>
күүһүнэн орооһооччу	<i>интервент</i>
күүһүнэн орооһуу	<i>интервенция</i>
кыайтарыы; хотторуу	<i>поражение</i>
кыайыы марша	<i>победный марш</i>
кыаммат киһи	<i>неимуций</i>
кылаан чыпчаал; шедевр	<i>шедевр</i>

кылаастар	<i>классы</i>
кылыстаахтар холбоһуктара	<i>орден меченосцев</i>
кынат	<i>фланг</i>
кыраныысса	<i>граница</i>
кыраныысса харабыла	<i>пограничник</i>
кыраныыссаны көмүскээ- һин биир кэлим тиһигэ	<i>единая система обороны границ</i>
кыраныыссаны харабыллыыр этэрээт	<i>пограничная застава</i>
кыра-хара дьон	<i>черный люд</i>
кыргыһыы	<i>битва</i>
кыргыһыы	<i>сражение</i>
кыргыһыы хонуута	<i>поле битвы</i>
кырдыаҕастар сүбэлэрэ	<i>совет старейшин</i>
кырыс сир	<i>целина</i>
кырыс сири туһаҕа таһаарыы	<i>освоение целинных земель</i>
Кырымнааҕы сэрии	<i>Крымская война</i>
кыстык түһүлгэ	<i>зимние становища</i>

кыһамныы	<i>прилежание</i>
кыһыах	<i>скребки</i>
Кыһыл Аармыйа	<i>Красная Армия</i>
кыһыл гвардия	<i>красная гвардия</i>
кыһыл көмүс руно	<i>золотое руно</i>
кытаанах накаастабыл	<i>суровое наказание</i>
кыттыгас сирин онорооччулар	<i>земледельцы-общинники</i>
кыттыы	<i>участие</i>
кытыы сир	<i>провинция</i>
кэйгэллээһин	<i>резня</i>
кэлии киһи	<i>пришелец</i>
кэлиэксийэ	<i>коллекция</i>
кэллиэгийэ	<i>коллегия</i>
кэми суукканан уонна ыйынан аабыы	<i>измерение времени по суткам и лунным месяцам</i>
кэминэн сайдыы	<i>историческое развитие</i>
кэминэн-кэрдиинэн сааһылааһын	<i>хроника</i>
кэмиэдьийэ	<i>комедия</i>

кэмиэрсийэ	<i>коммерция</i>
кэмэрсээн	<i>коммерсант</i>
кэнсэлээрийэ	<i>канцелярия</i>
кэнтиниэн	<i>континент</i>
кэпсэтин	<i>переговоры</i>
кэпэрээссийэ	<i>кооперация</i>
кэрдиис кэм	<i>стадия</i>
кэрдиис кэм	<i>эпоха</i>
кэрэхси	<i>обелиск</i>
кэс тыл	<i>заповедь</i>
кэтэбил	<i>надзор</i>
кэхтин	<i>упадок</i>

Л

лаабыр	<i>лагерь</i>
лааппы	<i>лавка</i>
личноска сүгүрүйүү	<i>культ личности</i>
луоһун	<i>лозунг</i>

мааман; сэли	<i>мамонт</i>
мааны кыргыттар институттара	<i>институт благородных девиц</i>
маассаҕа тарҕаты	<i>пропаганда</i>
манастыыр	<i>монастырь</i>
манньалыыр сурук	<i>жалованная грамота</i>
Маркс үөрэҕэ	<i>марксизм</i>
мас тутуу	<i>деревянные постройки</i>
мас ууһа	<i>резчик по дереву</i>
мас ууһа	<i>столяр</i>
массынананы онорон таһаары	<i>машиностроение</i>
министирдэр кэбинизттэрэ	<i>кабинет министров</i>
министиэристибэ	<i>министерство</i>
модунаат	<i>держава</i>
модьуйуу	<i>диктат</i>
монгуол сэриинэн кимэн кириитэ	<i>монгольское нашествие</i>
моһуон	<i>фасон</i>

мөккүөр	<i>спор</i>
мөккүөрдээх болпуруостар	<i>спорные вопросы</i>
мөккүөрдээх дьүүллэһии	<i>дискуссия</i>
мунных	<i>сессия</i>
мунур былаас	<i>абсолютизм</i>
мунур былаас; монархия	<i>монархия</i>
мунур былаастаах тутул	<i>режим абсолютизма</i>
мунур уһук	<i>предел</i>
мунура суох былаас; диктатура	<i>диктатура</i>
мунутаан чэлгийии	<i>наивысший рассвет</i>
муора суола	<i>морские пути</i>
муоранан сылдыааччы	<i>мореход</i>
муоранан устааччы	<i>мореплаватель</i>
муос бүргэстэр	<i>костяные шилья</i>
муос тайыы	<i>костяной гарпун</i>
муосчут	<i>резчик по слоновой кости</i>
муударас	<i>мудрость</i>

муус үйэтэ *ледниковый период*

мууска кыдыйсы *ледовое побоище*

мүччүргэннээх сыры *приключение*

мэктиэ *гарантия*

мэлиппэ *молитва*

мэнипиэс *манифест*

мэнэ бэлиэ; снмбэл *символ*

мэссээннэр *мещане*

мэчиэт *мечеть*

**наҕараада сурук; сурук-
бичик** *грамота*

наймы үлэтэ *наемный труд*

наймыламмыт сэри *наемное войско*

накаастабыл *наказание*

наука уонна үөрэбири *наука и просвещение*

наука храма *храм науки*

Н

нолуок төлөөхүн	<i>уплата налогов</i>
нолуок хомуйааччы	<i>сборщик налогов</i>
номох	<i>легенда</i>
норуот былааһа	<i>народовластие</i>
норуот бэрэстэбиитэллэрэ	<i>народное представительство</i>
норуот сэхэнэ	<i>сказание</i>
норуот сэриигэ түмсүүтэ	<i>народное ополчение</i>
норуот сэриитэ	<i>ополчение</i>
норуот үөрэҕириитэ	<i>народное просвещение</i>
норуот фрона	<i>народный фронт</i>
норуот хамсааһына	<i>народное движение</i>
норуот хамыһаардарын сэбиэтэ	<i>совет народных комиссаров</i>
норуоттар икки ардыларынааҕы иирсээн	<i>международные конфликты</i>
норуоттар улуу көһүүлэрэ	<i>великое переселение народов</i>
норуоту сырдататы	<i>просвещение народа</i>
нуучча култууратын көмүс үйэтэ	<i>серебряный век русской культуры</i>

нуучча судаарыстыбата	<i>русская государственность</i>
нууччатыты	<i>русификация</i>
нэһилиэк	<i>наслед</i>
нэһилиэнньэ	<i>население</i>
нэһилиэнньэ биэрэпиһэ	<i>перепись населения</i>
нэһилиэнньэ дууһаҕа тиксэр национальной дохуота	<i>национальный доход на душу населения</i>
нэһилиэнньэ кыанар араната	<i>зажиточный слой населения</i>
нэһилиэнньэ олоҕун- дьаһаҕын тупсарыы	<i>улучшение социального положения населения</i>
нэһилиэнньэ олоҕун уйгута	<i>благосостояние населения</i>
нэһилиэнньэ олох-дьаһах өттүнэн араната	<i>социальные слои населения</i>
нэһилиэстибэ	<i>наследство</i>

О

оборчо; кута	<i>топкое болото</i>
обуос	<i>обоз</i>
общественнай хамсааһын	<i>общественное движение</i>
оџо хомууналара	<i>детские коммуны</i>
оџунан ытааччы	<i>лучник</i>
оџунан ытыгы	<i>стрельба из лука</i>
оџуруо симэх	<i>ожерелье</i>
оџуруот үүннэри	<i>огородничество</i>
ойуулаан көрдөрүү	<i>иллюстрация</i>
ойуулуур-дьүһүннүүр урамныы	<i>изобразительное искусство</i>
ойуун	<i>шаман</i>
оливка маһа	<i>оливковое дерево</i>
олорор дьиэ	<i>жилище</i>
олорор дьиэ кыһалҕата	<i>жилищная проблема</i>
олорор сир	<i>поселения</i>
олох-дьаһах	<i>жизтье</i>
олох-дьаһах кыһалҕалара	<i>социальная проблема</i>
олох-дьаһах уонна үгэс	<i>быт и обычаи</i>

олох майгыга	<i>образ жизни</i>
олох таһыма	<i>уровень жизни</i>
олохсуйан олоруу	<i>оседлость</i>
олохтоох баһылык	<i>наместник</i>
олохтоох дьаһалтаҕа уларытаан	<i>реформы местного самоуправления</i>
олохтоох иирсээннэр	<i>локальные конфликты</i>
олохтоохтор	<i>жители</i>
олоххо-дьаһахха тирэх	<i>социальная база</i>
омугумсуйуу	<i>национализм</i>
омук быһыытынан бэйэни билини	<i>национальное самосознание</i>
омуктар икки ардыларынааҕы сыһыан сытыырхайыыга	<i>обострение межнациональных отношений</i>
ордуу	<i>стоянка</i>
оробуочай депутаттар сэбиэттэрэ	<i>совет рабочих депутатов</i>
оробуочай кылаас	<i>рабочий класс</i>
орооспот буолуу	<i>нейтралитет</i>
орто үйэлэр	<i>средние века</i>
орто бааһынайдар	<i>середняки</i>

остуоруйа	<i>сказка</i>
отуу	<i>шалаш</i>
ох саа уонна оноѳос	<i>лук и стрелы</i>
охсуһуу	<i>бой</i>
охсуу уораҕай	<i>срубные хоромы</i>

өбүгэни өрө тутуу	<i>культ предков</i>
өй-санаа	<i>сознание</i>
өй-санаа улугуруута	<i>духовный застой</i>
өйдөбүннүк	<i>памятник</i>
өйүүр бэлиитикэ	<i>протекционистская политика</i>
өйүүр мизэрэлэр	<i>протекционистские меры</i>
өлбүгэ; ирээт	<i>земельный надел</i>
өлбүгэ сир	<i>надел</i>
өлөрөр бирингэбэр	<i>смертный приговор</i>
өлөрөргө ууруу	<i>смертная казнь</i>
өлөрүү	<i>убийство</i>
өлүк	<i>труп</i>

өлүү сир	<i>удел</i>
өмүтүннэрэр дьайыы	<i>шоковая терапия</i>
өмүттүү	<i>шок</i>
өн буор	<i>плодородная почва</i>
өнө эйгэтэ	<i>сфера обслуживания</i>
өркөн өйдөөх	<i>мудрец</i>
өркөн өйдөөхтөр суруйуулар	<i>сочинения мудрецов</i>
өркөнньүт	<i>подвижник</i>
өрө турааччы	<i>повстанец</i>
өрө туруу I	<i>мятеж</i>
өрө тутуу II	<i>приоритет</i>
өрөбөлүүссүйэ	<i>революция</i>
өрөбөлүүссүйэ идиэйэтин маассаҕа тарҕатыы	<i>революционная пропаганда</i>
өрөбөлүүссүйэ көрдүгэнэ	<i>очаг революции</i>
өрөбөлүүссүйэни утары үлэ	<i>контрреволюционная деятельность</i>
өрөгөй	<i>триумф</i>
өрүс салаата	<i>приток реки</i>
өстөөх үөр сэриитэ	<i>вражеские полчища</i>

өстүөкүлэни оноруу *стеклоделие*

**өстүөкүлэттэн үрэн
онорооччу** *стеклодув*

өһү ситиһии *мечь*

өтө көрүү *пророчество*

өтө көрүү; билгэлээһин *предсказание*

өтө көрөөччү *прорицатель*

П

**патриархальной дьиэ-
кэргэн** *патриархальная семья*

политической күүстэр *политические силы*

**православной танара
дьиэтэ** *православная
церковь*

Р

**революционной хамсаа-
һын** *революционное движение*

саа-сэп	<i>оружие</i>
саат-суут	<i>срам</i>
саатгаах остуолба	<i>позорный столб</i>
саахымат	<i>шахматы</i>
саба түспэт туһунан паакта	<i>пакт о ненападении</i>
саба түһүү	<i>нападение</i>
сабатаас	<i>саботааж</i>
сабы хатыы	<i>прядение</i>
сабыдыал эйгэтэ	<i>сфера влияния</i>
саҕалааччы	<i>зачинатель</i>
сайдар кэскил	<i>перспектива</i>
сайдыы суола	<i>путь развития</i>
салаа	<i>отрасль</i>
салайыы	<i>правление</i>
салгын электэриичэс- тибэтэ	<i>атмосферное электричество</i>
салгынтан буомбалааһын	<i>воздушная бомбардировка</i>
Саһа Кэс Тыл	<i>Новый Завет</i>

сана сир	<i>географическое открытие</i>
арыйы	
сана эра	<i>новая эра</i>
сатыы сэри	<i>пехота; пешие войска</i>
сатыы сэрииниттэр	<i>пехотинцы</i>
сибэтийдэр мөссүүннэрэ	<i>лик святых</i>
сибэтийдэр олохторун кэпсээнэ	<i>жизнеописание святых</i>
сийиэс	<i>съезд</i>
силиэстийэ	<i>следствие</i>
сир баайа	<i>полезные ископаемые</i>
сир ньуура	<i>рельеф</i>
сир өрөсүүрсэтэ	<i>земельные ресурсы</i>
сир тардыыта	<i>земное тяготение</i>
Сир туһунан дэкириэт	<i>Декрет о земле</i>
сир хамсааһына	<i>землетрясение</i>
сир хорутааччылар	<i>землепашцы</i>
сирдыт	<i>воздъ</i>
сири арийааччы	<i>землепроходец</i>
сири баһымньынан оноруу	<i>мотыжное земледелие</i>

сири бас билин	<i>земельная собственность</i>
сири нүөлсүтүү тинигэ	<i>система ирригации</i>
сири оноруу	<i>земледелие</i>
сири түүлээһин	<i>аренда земли</i>
сири уопастыба туһатыгар көһөрүү	<i>социализация земли</i>
сиринэн сылдыар сэрин	<i>сухопутные войска</i>
сири эргийэр экиспэдииссийэ	<i>кругосветная экспедиция</i>
сир-уот	<i>территория</i>
сириип	<i>шрифт</i>
ситэриилээх былаас	<i>исполнительная власть</i>
сиэрдээх-туомнаах толук	<i>ритуальное жертвоприношение</i>
сиэрпэ уонна өтүйэ	<i>серп и молот</i>
сиэр-силик	<i>церемония</i>
сиэр-туом	<i>ритуал</i>
сиэртибэ; толук	<i>жертва</i>
сиэртибэлээһин	<i>пожертвование</i>
соботохтуу утумнааһын	<i>единонаследие</i>

сокуон	<i>закон</i>
сокуон барыла	<i>законопроект</i>
сокуон таһаарар	<i>законодательный</i>
сокуон хомуура	<i>свод законов</i>
сокуону ырытыһар уорган	<i>законосовещательный орган</i>
сокуонунан көңүллэммит утараан	<i>легальная оппозиция</i>
сокуонунан көңүллэммитэтэх	<i>нелегальный</i>
сокуонунан көңүллээх	<i>легальный</i>
сокуонна олобуура судаарыстыба	<i>правовое государство</i>
солобуода	<i>свобода</i>
сорууну (өлөрөргө)	<i>покушение</i>
Сосуллубуйалары, солорору уонна гражданскай чыыннары суох оноруу туһунан дэкириэт	<i>Декрет об уничтожении сословий, званий и гражданских чинов</i>
социализм идеаллара	<i>идеалы социализма</i>
социализм сыаннастара	<i>социалистические ценности</i>

социализм үөрэбэ	<i>социалистическое учение</i>
социалистической куоталаһы	<i>социалистическое соревнование</i>
социальной тутул	<i>социальная структура</i>
сөрүө	<i>циновка</i>
статс-эскирэтээр	<i>статс-секретарь</i>
судаарыстыба	<i>государство</i>
судаарыстыба баһылыга	<i>правитель государства</i>
судаарыстыба бас билиитигэр киллэри	<i>национализация</i>
Судаарыстыба Былаанныыр Хамыһыйата (Госплан)	<i>Государственная Плановая Комиссия (Госплан)</i>
судаарыстыба бэлиити-кэнэн тутула	<i>политическое устройство государства</i>
судаарыстыба кистэлэнэ	<i>государственная тайна</i>
судаарыстыба национальной дохуота	<i>национальный доход государства</i>
судаарыстыба олоххон дьаһахха кэлим тутула	<i>единая социальная структура государства</i>
судаарыстыба тутула	<i>государственный строй</i>

судаарыстыба тутулуга суох буолуута	<i>государственная независимость</i>
судаарыстыба тэрилтэтин туһунан сокуон	<i>закон о государственном предприятии</i>
судаарыстыбаҕа туттарыы	<i>государственная приемка</i>
судаарыстыбалар икки ардыларыгар иирсээн	<i>межгосударственный конфликт</i>
Судаарыстыбаннай Дуума	<i>Государственная Дума</i>
судьуйа	<i>судья</i>
сукуна	<i>сукно</i>
сулуһунан билгэлээччи; звездочет	<i>звездочеты</i>
суоһуур куттал	<i>угроза</i>
суол алдьаныыта; сырыы хаайтарыыта	<i>распутица</i>
суол тэлээччи	<i>первооткрыватель</i>
сурук тиһигэ	<i>система письма</i>
сурук-бичик	<i>письменность</i>
сурукка кирибит халбаннаабат сокуон	<i>единое письменное законодательство</i>
суруксуттар	<i>писцы</i>

сунал көмө	<i>скорая помощь</i>
суут үрдүкү сүһүөбэ; инстанцията	<i>высшая судебная инстанция</i>
суут урганнара	<i>судебные органы</i>
суута суох накаастааһын	<i>самосуд</i>
сууттуур былаас	<i>судебная власть</i>
сүбэ мунньах	<i>совещание</i>
сүдү модунаат	<i>сверхдержава</i>
сүдү өйдөбүннүк	<i>монумент</i>
сүдү таас эмэгэттэр	<i>каменные исполины</i>
сүдү тутуу	<i>грандиозные сооружения</i>
сүөһү нитиитэ	<i>скотоводство</i>
сүртүүк	<i>сюртук</i>
сүрэхтэммэтэхтэр	<i>некрещенные</i>
сүрэхтэнии; сүрэхтээһин	<i>крещение</i>
сүрэхтээччи	<i>креститель</i>
сүрү баттааһын	<i>психологическое давление</i>
сүрүн министиэристибэлэр	<i>ключевые министерства</i>
сүүс сыл; үйэ	<i>столетие</i>

сыана I	<i>сцена</i>
сыана II	<i>цена</i>
сыана бэлиитикэтэ	<i>ценовая политика</i>
сыаналаах табаар	<i>ценный товар</i>
сырдык мөссүн	<i>просветленный лик</i>
сыыппара	<i>цифра</i>
сэбилэниилээх өрө туруу	<i>вооруженное восстание</i>
сэбилэниилээх харсыы	<i>вооруженное столкновение</i>
сэбиэскэй өрөспүүбүлүкэлэр	<i>советские республики</i>
Сэбиэттэр сийиэстэрэ	<i>Съезд советов</i>
сэлиэнньэ	<i>село, селения</i>
сэп-сэбиргэл	<i>доспехи</i>
сэп-сэбиргэл	<i>орудие</i>
сэрии саҕаланыыта	<i>начальный этап войны</i>
сэрии сэбин онорор	<i>военно-промышленный</i>
сэриилээн ылар бэлиитикэ	<i>завоевательная политика</i>
сэриилээн ылыллыбыт сир-уот	<i>оккупированная территория</i>

сэриилээн ылыы	<i>оккупация</i>
сэриини утары күргүөмүнэн хаамсыы	<i>массовые антивоенные манифестации</i>
сэриинэн кимэн кирири	<i>нашествие</i>
сэриинэн төгүрүйүү	<i>осада</i>
сэрэтэр үлэ	<i>профилактика</i>
таас сүгэ	<i>рубило</i>
таас сурук	<i>надпись, высеченная на камне</i>
таас тутуу	<i>каменное сооружение</i>
таас үйэ	<i>каменный век</i>
таас үйэ	<i>неолит</i>
таас үйэтээби өтөх	<i>стоянка</i>
таас ыһыы	<i>каменные зубила</i>
таас эмэгэттэр	<i>«каменные бабы»</i>
тааска быһыы	<i>каменная резьба</i>
тааска уруһуйдар	<i>наскальные рисунки</i>
тааһы суорааччы	<i>каменотес</i>

тааһынан тутуу	<i>каменное зодчество</i>
табаар	<i>товар</i>
табаар эргиирэ	<i>товарооборот</i>
табаары атастаһыы	<i>товарный обмен</i>
табаары онорон таһаарыы	<i>товарное производство</i>
табаары эргитии	<i>товарообмен</i>
табаарынан-харчынан сыһыаннаһыы	<i>товарно-денежные отношения</i>
табыгастаах оноһук	<i>приспособление</i>
талааччы	<i>выборщик</i>
талбыт ас	<i>яства</i>
таможня бэлиитикэтэ	<i>таможенная политика</i>
таможня сыаната	<i>таможенный тариф</i>
танара	<i>бог</i>
танара дьиэтин, манастыырдар бас билиилэрэ	<i>церковно-монастырские владения</i>
танара дьиэтин үрдүк сололооһо	<i>церковный иерарх</i>
танара дьиэтин үтүөгэ	<i>церковная благочесть</i>

танара дьийэтэ	<i>церковь</i>
танара мөссүөнэ	<i>икона</i>
танара суута	<i>божгий суд</i>
танара үлэһитэ	<i>священник</i>
танараҕа үнүү	<i>богомолье</i>
танараҕа сулууспалааһын	<i>богослужение</i>
танараҕа сулууспалааччы	<i>служитель бога</i>
танараҕа толук	<i>жертвоприношение богам</i>
танаралар уонна дьөһүөллэр	<i>боги и жрецы</i>
танараны итэҕэйбэт	<i>неверующий</i>
танас өрүү	<i>ткачество</i>
танас өрөөччүлэр	<i>ткачи</i>
танаһы өрөн таһаарыы	<i>текстильное производство</i>
таннарыы	<i>предательство</i>
таптайыы	<i>ковка</i>
тарҕанан олоруу	<i>расселение</i>
тарҕанан туруу	<i>позиция II</i>
тас бэлиитикэ	<i>внешняя политика</i>

тас дойду манньыата	<i>иностранная монета</i>
тас дойду бөлүүтэтэ	<i>иностранная валюта</i>
тас дойдуга көһүү	<i>эмиграция</i>
тас дойдулары кытта экэниэмикэбэ сибээстэһин	<i>внешэкономические связи</i>
тас дойдуттан үбүлээһин	<i>иностранные инвестиции</i>
таска таһаарыы	<i>экспорт</i>
тастан киллэри	<i>импорт</i>
тимир суол	<i>железнодорожное</i>
тимир уруудата	<i>железная руда</i>
тимир үйэтэ	<i>железный век</i>
timiри танастааһын	<i>обработка металлов</i>
timiри уһаарыы	<i>выплавка железа</i>
тимиринэн уһаныы	<i>кузнечное дело</i>
тириһиттэр	<i>кожевники</i>
тирэх санаа	<i>позиция I</i>
титло-бэлиэ	<i>знак титло</i>

техникажа сана көстүү	<i>технические новшества</i>
тоџуорунар сир	<i>публичное место</i>
толуйуу	<i>компенсация</i>
торум	<i>модель</i>
тосту уларыыы	<i>перелом</i>
тосхол докумуон	<i>программный документ</i>
тоһуур	<i>засада</i>
төбө унуоџа	<i>череп</i>
төгүл; салаа	<i>подразделение</i>
төлкө, дьылџа	<i>судьба</i>
төрдүттэн уларытыы; өрө туруу	<i>переворот</i>
төрөөбүт дойдуга таптал; патриотизм	<i>патриотизм</i>
төрүт олохтоох	<i>абориген</i>
Төрүт Сокуонна олоџуулар дьаһалта	<i>Конституционное правление</i>
Төрүт Сокуонна олоџуулар дэмэкирээтийэ	<i>Конституционная демократия</i>
Төрүт Сокуон; Конституция	<i>Конституция</i>

Төрүт Сокуон суута	<i>Конституционный суд</i>
төрүттээх	<i>уроженец</i>
төтөлө суох барыы	<i>бесчинство</i>
туой иһит	<i>глиняная посуда</i>
туой иһит нитэ	<i>гончарный круг</i>
туой кинигэ	<i>глиняная книга</i>
туойдьут	<i>гончар</i>
туойунан оноруу	<i>гончарное производство</i>
туом	<i>обряд</i>
туора итэбэли билини	<i>веротерпимость</i>
туора омук	<i>варвар</i>
туора омуктар	<i>иноземцы</i>
туора элэмизн	<i>инородный элемент</i>
туорах	<i>зерно</i>
туорах мэлийэр	<i>зернотерка</i>
туос сурук	<i>берестяная грамота</i>
туоһу	<i>свидетель</i>
тупсаран санатытыы	<i>модернизация</i>

тус бэйэ көнүлэ	<i>свобода личности</i>
тусна санаалаах	<i>инакомыслящий</i>
тусна тутуу	<i>изоляция</i>
туһанар сир	<i>угодья</i>
тутул; режим	<i>режим</i>
тутулуга суох судаарыстыба	<i>самостоятельное государство</i>
тутулуга суох уонна тэн бырааптаах өрөспүүбүлүкэлэр көнүл сойуустара	<i>добровольный союз суверенных и равноправных республик</i>
тутуу маһа	<i>строительный лес</i>
түбэлтэ, түгэн	<i>событие</i>
түмсүүлээх сүбэ уорган	<i>коллегиальный совещательный орган</i>
түмүк аакта	<i>заключительный акт</i>
түмэл	<i>музей</i>
түн былыргы дьон	<i>древнейшие люди</i>
түн былыргы үлэ тэрилэ	<i>древнейшие орудия труда</i>
түөлбэҕэ бииргэ олорор киһи	<i>общинник</i>

түүлбэн	<i>община</i>
түрбэ сурук	<i>свиток</i>
түргэн хараабыллар	<i>быстроходные корабли</i>
түһүмэл аат	<i>псевдоним</i>
түһээн I	<i>дань</i>
түһээн II	<i>повинность</i>
түһээн III	<i>подать</i>
түһээн IV	<i>пошлина</i>
түһээн; нолуок	<i>налог</i>
түһээн төлөөһүн	<i>уплата дани</i>
түү	<i>шерсть</i>
түүлээх	<i>пушнина</i>
түүр каганаата	<i>тюркский каганат</i>
тыйаатыр	<i>театр</i>
тыйыс килимэт	<i>суровый климат</i>
тыйыс усулубуйа	<i>суровые условия</i>
тыл тылга киирсии	<i>компромисс</i>
тылынан бөлөх	<i>языковая семья</i>

тыһыынча сыл	<i>тысячелетие</i>
тыһыынчалаах	<i>тысячный</i>
«тыытыллыбаттар»	<i>«неприкасаемые»</i>
тэн балаһыанһа	<i>паритет (равенство)</i>
тэнэ суох буолуу	<i>неравенство</i>
тэрил	<i>оборудование</i>
тэтим	<i>темп</i>

угаайы онкучах	<i>яма-ловушка</i>
уйулҕа алдьаныыта	<i>психологическая ломка</i>
уларыта тутуу	<i>перестройка</i>
уларытаан	<i>реформа</i>
уларытыы	<i>преобразование</i>
улахан уу; угут	<i>потоп</i>
улахан холорук	<i>смерч</i>
улугуруу	<i>застой</i>
улуус	<i>улус</i>
уобурдуу	<i>удобрение</i>

У

уодаһын	<i>вероломство</i>
уолуйуу-айманыы	<i>паника</i>
уопсай нуормалыыр докумуон	<i>единый нормативный документ</i>
уопсастыба арангалара	<i>слои общества</i>
уопсастыба көрүүтэ-харайыгыта	<i>общественное призрение</i>
урдьан; холбоһук	<i>орден</i>
уота суох сэрии	<i>«холодная война»</i>
уоту баһылааһын	<i>овладение огнем</i>
уотунан ыраастааһын	<i>очищение огнем</i>
урусхал	<i>руины</i>
уруу	<i>сородич</i>
уруу; аймах	<i>родственник</i>
устаап	<i>устав</i>
устуоруйа кырдыга	<i>историческая правда</i>
устуоруйа чахчыта	<i>исторический факт</i>
устуоруйаҕа сылы ааҕыы	<i>счет лет в истории</i>
устуоруйаны суруйуу	<i>летопись</i>
уһаайба	<i>усадьба</i>

уһулуччу дьоһур	<i>гениальность</i>
утараан	<i>оппозиция</i>
утарсааччы	<i>противник</i>
утары атаака	<i>контратака</i>
утары кимии	<i>контрнаступление</i>
утум сир	<i>вотчина</i>
утумнааччы, нэһи- лиэнньик	<i>наследник</i>
уу иччитэ	<i>водяной</i>
уу чаһыта	<i>водяные часы</i>
уураах	<i>постановление</i>
уус-уран истиил	<i>художественный стиль</i>
уус-уран култуура	<i>художественная культура</i>
Учредительнай мунһа- бы ыһар туһунан дэкириэт	<i>Декрет о роспуске учредительного собрания</i>
үгэс	<i>традиции</i>
үгэс буолбут	<i>устои</i>

үгэни харыстааччы	<i>хранитель традиций</i>
үйэ	<i>век</i>
үлтүрүтүү	<i>разгром</i>
үлэ дьиссипилинэтэ	<i>трудовая дисциплина</i>
үлэ тэрилэ	<i>орудие труда</i>
үлэһит уонна бааһынай оборуонатын сэбиэтэ	<i>совет рабочей и крестьянской обороны</i>
үлэһит уонна көлөһүн- нэнэр норуот быраабын туһунан декларация	<i>декларация прав трудящегося и эксплуатируемого народа</i>
үлэлиир эбээһинэс	<i>обязательная трудовая повинность</i>
үлэни тыырсыы	<i>разделение труда</i>
үһүү	<i>копье</i>
үһүү	<i>моление</i>
үһүү-сүгүрүү	<i>поклонение</i>
үһсүү	<i>жалоба</i>
үөр	<i>стадо</i>
үөр сылгы	<i>табун</i>
үөрэбэ суох буолууну эһии	<i>ликвидация безграмот- ности</i>

үөрэх-билин	<i>грамотность</i>
үөрэх көмө кинигэтэ	<i>учебное пособие</i>
үөрэх тэрилтэтэ	<i>образовательное учреждение</i>
үөрэх тэрилтэтэ	<i>учебное заведение</i>
үөрэхтээһин тиһигэ	<i>система образования</i>
үөтүү	<i>заклинание</i>
үп-бырамысаланнас бөлөхтөрө	<i>финансово-промышленные группы</i>
үп бэлиитикэтэ	<i>финансовая политика</i>
үп кириитэ	<i>приток капитала</i>
үп; кумааһы харчы	<i>ассигнация</i>
үп угуу; инвестиция	<i>инвестиция</i>
үрдүк өй-санаа тыына	<i>духовный климат</i>
үрдүкү арана	<i>высший слой</i>
үрдүкү дуоһунастаах киһи	<i>высшее должностное лицо</i>
үрдүкү дьөһүөл	<i>верховный жрец</i>
үрдүкү кистэлэн сүбэ	<i>верховный тайный совет</i>
үрүн күүстэр түмсүүлэрэ	<i>консолидация белых сил</i>

үс өлүүлээһин тинигэ	<i>трехпольная система</i>
үһүйээн I	<i>миф</i>
үһүйээн II	<i>предание</i>
үтүө быһыны бастына	<i>высшая добродетель</i>
үтүө ыаллыы сыһыан	<i>добрососедское отношение</i>
үтүөлэр сүбэлэрэ	<i>совет знати</i>
үтүөлэр; чөмчөкөлөр	<i>знать</i>
үүнүү	<i>урожай</i>

Ф

фашизмы утарааччы	<i>антифашист</i>
фашист саба түһүүтэ	<i>фашистская агрессия</i>
фашист үспүйөөннэрэ	<i>фашистская агентура</i>
Федеральной Мунньах	<i>Федеральное Собрание</i>
федеративнай судаарыстыба	<i>федеративное государство</i>

хаайыы	<i>темница</i>
хаайыылаах	<i>арестант</i>
хаайыылаах	<i>узник</i>
хаалынньан	<i>пережитки</i>
хаамыы	<i>процесс</i>
хаан өһүн ситиһии	<i>кровная месть</i>
хаан уруу	<i>кровное родство</i>
«Хааннаах баскыһыанһа»	<i>«Кровавое воскресенье»</i>
хааннаах сизэртибэ	<i>кровавое жертвопри- ношение</i>
хаарбах дьизэ	<i>лачуга</i>
хаарта онгорооччу; картограф	<i>картограф</i>
хаартаба түһэри	<i>картографирование</i>

хааһына	<i>казна</i>
хазар каганаата	<i>хазарский каганат</i>
хайа бырамыысыланнаһа	<i>горная промышленность</i>
хайа дьыалата	<i>горное дело</i>
хайдыһы	<i>поляризация</i>
халабырдаах саба түһүү	<i>грабительский набег</i>
халабырдыт, талабырдыт хам баттааһын	<i>грабитель подавление</i>
хамандыыр	<i>командир</i>
хамнаһы олоҕо суох тэннээһин	<i>уровниловка в оплате труда</i>
хампаанньа	<i>кампания</i>
ханаал	<i>канал</i>
ханаат	<i>канат</i>
хапсыһы	<i>схватка</i>
хапытаал	<i>капитал</i>
хапытаал эргирэ	<i>оборот капитала</i>
хапытаалы таска таһаары	<i>вывоз капитала</i>

хапыталыыс	<i>капиталист</i>
хара манаахтар	<i>черное духовенство</i>
хараабылы тутуу	<i>кораблестроение</i>
харааннаах	<i>подданный</i>
харабыл	<i>стражник</i>
харабыл пуолка	<i>сторожевой полк</i>
харайыы	<i>хранение</i>
хартыал	<i>картель</i>
харчы биирдэмэ	<i>денежная единица</i>
харчы сыаната түһүүтэ	<i>инфляция</i>
харчыга уларытаан	<i>денежная реформа</i>
харчынан ыстараап	<i>денежный штраф</i>
харыстыыр ымыылар	<i>амулеты-обереги</i>
хаспах	<i>пещера</i>
хаспах киһитэ	<i>пещерный человек</i>
хаспах ойуута	<i>пещерная живопись</i>
хаһайыстыбаннай ахсаан	<i>хозрасчет</i>

хаһаайыстыбаны тутуу ньымата	<i>способ ведения хозяйства</i>
хаһаарыма	<i>казарма</i>
хаһаахтар	<i>казачество</i>
хаһымаат	<i>каземат</i>
хаһыылар	<i>раскопки</i>
холбоһуктааһын	<i>коллективизация</i>
Холбоһуктаах Наассы- йалар Тэрилтэлэрэ	<i>Организация Объединен- ных Наций</i>
холбоһуктаах судаарыстыба	<i>объединенное государство</i>
холуннарааччы	<i>клеветник</i>
холубунай буруй	<i>уголовное преступление</i>
холубунай быраап	<i>уголовное право</i>
холуонна	<i>колонна</i>
холуонньа	<i>колония</i>
холуонньаалааһыны утары идиэйэлэр	<i>антиколониальные идеи</i>
холуонньаалаах импизэрийэ	<i>колониальная империя</i>
холуонньалары баһылааһын	<i>колониальное господство</i>

хомуйуу	<i>собирательство</i>
хомуллуу; хомуур	<i>сбор</i>
хомуур кэмэ; күргүс кэмэ	<i>страдная пора</i>
хонук сир	<i>ночлег</i>
хорѳойор сир	<i>убежище</i>
хорѳолдун	<i>олово</i>
хоромнью	<i>урон</i>
хорсун быһыы	<i>подвиг</i>
хоруналааһын	<i>коронация</i>
хорутуллаар сир	<i>пахотная земля</i>
хоруу	<i>ров</i>
хоруупсуйа	<i>коррупция</i>
хос аат	<i>прозвище</i>
хотугу эргимтэ	<i>полярный круг</i>

Ы

чааһынай урбаан	<i>частное предпринима- тельство</i>
чабар оџо	<i>отрок</i>
чахчы; баар чahчы	<i>факт</i>
чинчийэзччи	<i>исследователь</i>
чокуур	<i>кремень</i>
чочуобуна	<i>часовня</i>
чөлүгэр түһэрии	<i>реабилитация</i>
чунуобунньук	<i>чиновник</i>
Чыныс Хаан импирийэтэ	<i>империя Чингисхана</i>
чэчириир баартыйа	<i>прогрессивная партия</i>
ыаллыы дойду	<i>сопредельная страна</i>
ыар аныыы	<i>смертный грех</i>
ыган киирини	<i>натиск</i>
ыйаах	<i>указ</i>
ыксаллаах быһыы- майгы	<i>чрезвычайное положение</i>

ыныыр атынан айан	<i>верховая езда</i>
ыраахтаағы I	<i>император</i>
ыраахтаағы II	<i>царь</i>
ыраахтаағы былааһа	<i>самодержавие</i>
ыраахтаағы титула	<i>императорский титул</i>
ыраахтаағы эргимтэтэ	<i>двор (царский)</i>
ыраахтаағылаах тутул	<i>царизм</i>
ыстаачыка	<i>стачка</i>
ытык дьон	<i>знатные люди</i>
ыыспа	<i>хижина</i>
эмтээх састаап	<i>снадобья</i>
эрдэбэс оҕо	<i>подросток</i>
эрээсэ	<i>ряса</i>
ядернай сэрии	<i>ядерная война</i>
языческой итэбэл	<i>языческое верование</i>

Э

Я

Список использованной литературы Туһаныллыбыт литература испиниһэ

1. Данилов А.А., Косулина Л.Г. История России. XIX век. 8 класс. – М., 2004. – 210 с.
2. История Отечества. XX – начало XXI века. 11 класс. – М.: Русское слово, 2003. – 153 с.
3. Ломакин К.В. Словарь терминов и понятий по курсу «История». – М., 2002. – 420 с.
4. Клименко А.В., Румынина В.В. Обществознание в вопросах и ответах. Учеб. пособие для старшеклассников и поступающих в вузы. – М., 1998.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка. / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – 22-е изд. – М.: Русский язык, 1990. – 921 с.
6. Петрова Т.И. Краткий русско-якутский словарь. Нууччалыы-сахалыы кылгас тылдыт. – Дьокуускай: Бичик, 2008. – 368 с.
7. Русско-якутский словарь / Под ред. П.С.Афанасьева и Л.Н.Харитоновой. – М.: Сов. Энциклопедия, 1968. – 717 с.
8. Саха тылын быһаарыылаах кылгас тылдыта / Под ред. П.С. Афанасьева. – Дьокуускай: Бичик, 1994. - 260 с.
9. Сахалыы таба суруйуу тылдыта. – Дьокуускай: Сахаполиграфиздат, 2002. – 543 с.
10. Якутско-русский словарь / Под ред. П.А.Слепцова. – М.: Сов. Энциклопедия, 1972. – 790 с.

СОДЕРЖАНИЕ / ИҢИНЭЭБИТЭ

Предисловие	3
Аан тыл	5
Русский алфавит. Саха алпаабыта	7
История	8
Устуоруйа	73
Список использованной литературы	144

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ИСТОРИЯ

* * *

ТИЭРМИН ТЫЛДЫТА УСТУОРУЙА

*Утверждено к печати Ученым Советом
Института гуманитарных исследований
и проблем малочисленных народов Севера Со РАН*

Подписано к печати 27.09.2013. Формат 70x108^{1/32}.
Усл. п.л. 6,25. Тираж 350 экз.
Гарнитура Time/ Заказ №78.